
ANDOVER-HARVARD LIBRARY
AH 4W5N 5

HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

DE ZENDING OP HET EILAND JAVA.

DE ZENDING OP HET EILAND JAVA.

SCHETSEN UIT MIJN LEVEN,

VAN

BENJ. SCHUH.

OUD-ZENDELING.

Uitgegeven ten voordeele der Nederlandsche Zendingsvereeniging.

ROTTERDAM,
E. H. TASSEMEIJER.
1864.

SNELPERSDRUK — JOH^s. VAN OTTERLOO. — ROTTERDAM.

VOORBERIGT.

Toen het veel besproken werkje van den Heer S. E. HARTHOORN, de Evangelische Zending etc., *verschenen was, zond het Hoofdbestuur der Ned. Zend. Vereeniging een exemplaar daarvan naar den Heer* SCHUH, *die als ooggetuige van hetgeen op 't gebied der Java-zending voorkomt, in beweringen als die van den Heer* H. *wel belang stellen moest. Het oordeel van den Heer* SCHUH *wordt hierbij den welwillenden lezer medegedeeld in een brief, gedateerd* 29 *Januarij* 1864, *die te gelijk moge dienen tot inleiding van het boekje, welks vertaling, reeds voor eenigen tijd begonnen, door onverwachte omstandigheden eerst nu in 't licht komt.*

Het werd in 't Duitsch uitgegeven in het begin van 't vorige jaar. Het is dus geen strijdschrift. Het maakt, volgens des schrijvers eigen woorden, geen aanspraak op wetenschappelijkheid of volledigheid. Het wil alleen bevorderlijk zijn aan de' kennis van die landen, wier voortbrengselen wij gedurig op onzen disch zien, eenigzins bijdragen om de bolwerken tegen de zending op Java te vernielen en alzoo tot eere van des Heeren naam zijn.

Oberbetschdorf, 29 Januarij 1864.

. . . .

. . . . Het boek van HARTHOORN, mij door u gezonden, heb ik ontvangen, en ik ben blijde, dat het mijne vroeger verscheen. Gij, die de geschiedenis van het Nederlandsche Zendeling-Genootschap kent, zult daaruit meer lezen dan anderen. Ik schreef voor het volk en heb daarom niet alles medegedeeld, maar wat ik er in zeg, is waarheid, ik ben er verantwoordelijk voor en kan het met feiten staven. Het boekje van HARTHOORN heeft mij bedroefd. Het maakt op mij den indruk, dat het hem aan één ding ontbreekt, wat juist de hoofdzaak is, maar tot mijn leedwezen, reeds in mijnen tijd, zoo menig zendeling van het Nederlandsch Zendeling-Genoot-

schap ontbrak: het geloof in de goddelijke openbaring van Christus; van daar zijn verkeerd oordeel en zijne beschouwing.

Volgens zijne wijze van zien ware het nooit mogelijk geweest het Christendom in de wereld, zelfs niet in den discipelkring in te voeren. Hij zoekt iets bij de Javaansche Christenen, wat hij zelf niet heeft: vrijheid van alle dwaling en heiligheid; en omdat hij geene heilige gemeente vond, betwist hij de resultaten der Evangelisatie, en miskent zelfs de edele bedoelingen van hen, die met zelfverloochening en ootmoed onder hen werkten. Hij vergeet de gelijkenis van het onkruid onder de tarwe, en heeft nog nooit aan zichzelven ondervonden, *dat het Evangelie eene kracht Gods is tot zaligheid voor een ieder die gelooft.* Ik zal hem zeggen, wie het onkruid onder de tarwe gestrooid heeft en het ongeloof onder de Javanen bevorderd heeft: het zijn *de Zendelingen.* De strijd tusschen JELLESMA en EMMDE is er het bewijs van. Zendelingen, die niet gelooven aan de onfeilbaarheid van den Bijbel, en aan de volkomene godheid van Christus, noch aan Zijne, voor ons volbragte verzoening, kunnen den Javaan naauwelijks meer geven dan hij heeft. Van daar dan ook de zwakheid van HOEZOO tegenover het inlandsche opperhoofd van Kedirie, door HARTHOORN aangehaald. Dezelfde HOEZOO, dien ik anders wegens zijne zachtmoedigheid hoog acht, bezocht Oost-Java, toen ik mij te Soerabaja bevond. Hij keurde het af, dat de Javanen in hunne gebeden ook Christus aanspraken, en wierp toen reeds twijfel in hunne ziel. — HARTHOORN's beschouwing over den oorsprong der ge-

meente is ongegrond. Hij heeft het gemunt op EMBDE en tracht dien te vernederen. COOLEN werkte onder de Javanen, zoo als ik dit in mijn boekje beschreven heb. HARTHOORN berigt ons verder, dat hij een of twee bijwijven had, en daarin ook geen kwaad vindt. Is echter zijn zedelijk oordeel zoo zeer verbijsterd, dan kan ik van zijn christelijk oordeel niets meer verwachten. Ik houd vol, dat een Christen, die in ontucht leeft, onmogelijk een gezegenden invloed op anderen kan uitoefenen. Sommige Javanen waren reeds bekeerd, toen enkele bekeerlingen, van COOLEN teruggekomen, EMBDE een bezoek bragten, maar allen werden te gelijk gedoopt. HARTHOORN vermeldt ons moeijelijkheden van later tijd; zegt ons, dat de tucht niets helpt en meent dat de Javanen van wege aardsche voordeelen, naar Sidokaré verhuisden. Dit is onwaar, evenmin dat er nooit eene regte godsdienst onder hen bestaan zou hebben. De Javanen trokken naar Sikodaré, omdat COOLEN hen van zijn landgoed wegjaagde, want hij wilde niet toegeven dat zij gedoopt werden. In Sikodaré hadden zij een armzalig bestaan, geen grond, geene industrie, geene verdiensten, en leden gebrek op allerlei wijze. Dit wisten zij reeds van te voren, want de Javaan bezint eer hij begint. Zij hadden alleen dit voordeel, dat zij God aldaar konden dienen overeenkomstig het Evangelie en hunne overtuiging. ELEAZAR verkocht zijn waijangspel, omdat hij het ongeoorloofd hield daarmede zijn brood te verdienen, en ofschoon andere voorgangers 10 ropijen per maand trokken, hij wilde daar niets

van weten, en werkte overvloediger voor het Evangelie dan iemand anders. Ik woonde ruim één jaar onder hen in de kampong en hoorde van geen enkele politiezaak. Alle opperhoofden gaven van hun gedrag eene gunstige getuigenis. Amfioen-schuiven en waijang hadden bij hen niet meer plaats. Zij waren te dien opzigte beter dan sommige zendelingen, die eens op Zondag, van Depok naar een naburig landgoed reden om den Waijang te zien. Maar waren nu allen zoo vroom en rein? Neen; ook ik heb de kerkelijke tucht in enkele gevallen toegepast, en het zou verwonderlijk zijn, indien zulks geheel onnoodig ware in eene pas uit het Mohammedanisme geboren gemeente; te meer als men in aanmerking neemt, dat in onze oude Christen-gemeente geen enkele zoo zuiver is, dat hij niet over het een of ander zou te berispen zijn. Indien wij allen wilden oordeelen naar geloof en wandel, waar moesten wij HARTHOORN en zijn kleêrmaker Dr. PIERSON dan plaatsen? Het verwonderde mij geenszins dat de gemeente achteruitging: het geloof werd door de zendelingen uitgebluscht, het verval in het christelijk leven moest dus wel volgen; een nieuw bewijs derhalve voor het verkeerde van HARTHOORN's stelsel, dat beschaving het Christendom moet voorafgaan.

De Javaan is beschaafd, voor zoo ver Mohammedaansche godsdienst daartoe in staat stelt; maar beschaving geeft geene kracht tot zedelijk leven; dit ondervinden wij ook in Europa; maar godsdienst geeft kracht tot beschaving: dat leert ons de oude en nieuwe geschiedenis der zending. — HARTHOORN berigt

ons, dat de gemeenten van COOLEN, van Sidokaré en Modjo-Warno zijn te gronde gegaan. Dit bedroeft mij, maar verwondert mij niet, indien het zoo is. Dat EMBDE de gemeente van COOLEN zocht op te lossen, is niet waar, want nog in 1850 woonden zoogenoemde Christenen bij COOLEN. Sommigen bragten ook mij een bezoek, maar niemand verzocht hen ooit te verhuizen. JELLESMA daarentegen trachtte wel Sikodaré te vernielen, omdat hij daar, gedeeltelijk ten gevolge van zijne leerstellingen, geen toegang had. *Hij* werkte met geld en andere middelen. *Hij* doopte op het bloot opzeggen van de tien geboden en de geloofsartikelen. Geen wonder dat zulke Christenen later het Christendom tot schande werden; het ontbrak hun aan onderwijs, en toch moesten zij, die *zoo* waren opgenomen, na mijn vertrek de meerderheid worden. *Hij* trok de voorgangers tot zich, niet zoo zeer door geld, hoewel hij hun iets meer betaalde, maar door dwang, door hulp van den kerkeraad van Soerabaja, die hun onnoodige diploma's gaf, waardoor zij vrees voor het gouvernement kregen. Ook lette JELLESMA niet zeer naauwkeurig op hun gedrag, waardoor hun levenswandel wel begon iets te wenschen over te laten. Ook deed JELLESMA allerlei beloften aan hen, die naar Modjo-Warno verhuisden; hij leende hun geld, rijst en buffels en greep dus den Javaan aan zijne zwakke zijde aan. Ook in de kweekschool nam *hij* op wie maar bekwaam was en duldde alle misbruiken der kweekelingen. Op deze wijze moest Modjo-Warno wel te gronde gaan, en elke andere jeugdige Christen-gemeente,

in welk land het ook ware. Indien HARTHOORN de fout van den ondergang van Modjo-Warno en van het verval van de Javaansche Christen-gemeenten bij zichzelven en bij sommigen zijner broeders zendelingen had gezocht, in plaats van bij het Evangelie en zijne eerste verkondigers op Java, die verre boven hem staan in geloof en christelijke wijsheid, dan zou zijn papieren kindje nog in den chaos sluimeren. Maar nu het geboren is, blijkt zijne naaktheid en gebrekkelijkheid ook door het mouselinen rokje, waarmede het Dr. PIERSON omkleedde; het kindje is het rokje niet waard.

Ik geef u hierbij de vrijheid die gedeelten van mijn brief over HARTHOORN's boekje, die gij daarvoor geschikt acht, onder mijne naamteekening en verantwoording openbaar te maken. Volgt er een antwoord, dan heb ik meer te zeggen . . . . .
. . . .

INHOUD.

Bladz.

HOOFDSTUK I. Voorbereiding tot de zending. — Reis naar Java. Batavia. De moessons. De Indische regering 1

〃 II. Eenige opmerkingen over de gesteldheid des lands. Het planten- en dierenrijk 8

〃 III. De bewoners van Java. 23

〃 IV. Zeden en karakter der Javanen. Taal. Letterkunde. 38

〃 V. Godsdienst der bewoners van Java . . . 49

〃 VI. Invoering van het Christendom in den Archipel en op Java 57

〃 VII. Vertrek naar Oost-Java. Soerabaja. Christendom en Evangelisatie aldaar. Vader EMBDE. COOLEN. Doopsbediening. 65

〃 VIII. Javaansche christen-gemeente te Sidokaré en Modjo-Warno. JELLESMA. Onze zendingswerkzaamheid te Sidokaré . . . 77

〃 IX. Beroep naar Afrika. Redenen van aanneming. Passaroean. Banjoewangi. De Triton. Blik op de zending op Java. Besluit 91

DE ZENDING OP HET EILAND JAVA.

HOOFDSTUK I.

VOORBEREIDING TOT DE ZENDING. — REIS NAAR JAVA.— BATAVIA. — DE MOESSONS. — DE INDISCHE REGERING.

De schrijver dezer bladen was gedurende eenige jaren in het Evangelisch zendingshuis te Parijs, ter voorbereiding tot den zendingsarbeid. In 't jaar 1848 waren zijne studiën aldaar voltooid; wegens den geldnood van 't Parijsche zendinggenootschap kon hij echter niet uitgezonden worden. Nu wendde hij zich, ondersteund door aanbevelingen van het Parijsche comité, tot het Nederlandsche zendinggenootschap te Rotterdam, dat hem weldra naar Nederland deed overkomen. Het comité van het Evangelisch-kerkelijk zendinggenootschap te Straatsburg, waarmede hij, reeds vóór hij in 't Parijsche zendinghuis werd opgenomen, in betrekking stond, gaf hem, nog vóór zijn vertrek, door den inspector BÖCKEL in de Evangelische kerk te Bischheim de ordening als zendeling. Te Rotterdam hield hij zich nog eenige maanden op, om zich nog eenige kundigheden eigen te maken, die met het oog op zijn toekomstigen werkkring in den Indischen Archipel,

als volstrekt noodzakelijk geacht werden. Hij leerde aldaar de nederlandsche taal, waarvan hij zich in zijne brieven aan bestuurders moest bedienen; maakte gebruik van de gelegenheid om zich in de beginselen der maleische taal, waarin hij voortaan gedeeltelijk het Evangelie moest verkondigen, te oefenen, en maakte zich meer bekend met den Koran en andere Indische godsdienststelsels. Ook deed hij eenige genees- en heelkundige kennis op, die hem later in zijne zendingswerkzaamheid zeer te pas kwam. Vóór hij naar de verre heidenwereld heen trok, bragt hij nog een bezoek in het vaderland en kwam van daar vergezeld van eene vrome levensgezellin, die bereid was haar lot aan het zijne te verbinden en in overeenstemming met hem zielen tot den Heer te brengen. Daar zij reeds eenige jaren de bewaarschool te Bischheim met gezegende uitkomst had bestuurd en algemeen geacht was, had ook zij eene voortreffelijke voorbereiding voor onze gewigtige roeping gehad, en kon men verwachten, gelijk het later bij hare moeitevolle zendingswerkzaamheid bleek, dat ook zij veel zegen in 't godsrijk mogt te weeg brengen.

Vergezeld van de zegenwenschen van betrekkingen en vrienden, verlieten wij in 't begin van Junij 1849 Straatsburg; nadat wij te Rotterdam de noodzakelijke toebereidselen gemaakt hadden, gingen wij reeds den 23[en] Julij, in gezelschap van vijf andere zendelingen, waarvan twee ook gehuwd waren, onder zeil naar Batavia. De Straatsburger zendingsvriend (1) deelde het berigt van onze reis openlijk mede. Onze reis was voorspoedig; wij gevoelden dat de Heer, zoowel ter zee als te land, ons nabij was. Eindelijk, 108 dagen na ons vertrek van Nederland, nadat wij reeds in straat Soenda de schilderachtige natuur-

(1) Een tijdschrift.

tooneelen van dit gedeelte der aarde bewonderd hadden, wierpen wij den 8en November 1849 op de reede van Batavia het anker. Den volgenden dag, roeiden wij door de lange haven naar het tolhuis. Deze haven, door eene kleine rivier gevormd, is tegenwoordig aan beide zijden van sterke, welbewapende bastions voorzien. Deze zijn nog tamelijk nieuw, daar de Nederlanders nog in de vorige eeuw dachten dat zij bescherming genoeg hadden in de groote moerassen, die tusschen de zee en de stad liggen. Zij werden evenwel van hunne dwaling genezen; want toen Nederland in 't begin dezer eeuw den Prins van Oranje zoo goed als verdreven, en zich met Frankrijk verbonden had, zond Engeland eene oorlogsvloot om in naam van Oranje de nederlandsche koloniën in bezit te nemen.

Men verhaalt dat in het middaguur, toen iedereen sliep, de vloot onbemerkt ter reede was aangekomen, de soldaten ongehinderd de haven opvoeren en eerst bemerkt werden toen zij Oud-Batavia binnen rukten. De gouverneur, plotseling uit den slaap gewekt, verzamelde ijlings zijne magt bij Kramat, ongeveer twee uren meer landwaarts in gelegen; daar had een klein gevecht plaats, waarin de Engelschen de overhand behielden en alzoo bezit namen van het bestuur.

Bij het tolhuis gingen wij in een rijtuig, dat ons allereerst naar de oude stad bragt. Deze is allerwegen door grachten doorsneden en als eene Nederlandsche zeestad aangelegd. De meeste huizen zijn op Nederlandsche wijze gebouwd, in vele ontbreekt zelfs de vaderlandsche schoorsteen niet.

Tegenwoordig wordt de stad grootendeels alleen door Chinezen en afstammelingen van Portugezen bewoond, die zich met allerlei handwerk bezig houden en in hunne winkels europesche en oostersche waren te koop hebben. De Portugezen zijn hier veel zwarter dan de Maleijers, ja bijna

zoo zwart als negers. De Europeanen hebben er nog maar enkele winkels, en de kooplieden hunne kantoren en magazijnen; hunne woonhuizen zijn echter buiten de stad in een hooger, gezonder streek gelegen en naar oosterschen trant gebouwd. Dit noemt men Nieuw-Batavia; het is evenwel geen eigenlijk gezegde stad, maar bestaat alleen uit afzonderlijk gelegen, fraaije, door tuinen omringde landhuizen, die zich ongeveer 9 uren in de lengte en breedte uitstrekken, zoodat men in dit heete klimaat, wegens de groote afstanden, zelden te voet bezoeken kan brengen. In dit gedeelte der stad vonden wij spoedig een logement. Alles treft de aandacht van den vreemdeling; niet alleen de vele bruine gezigten, de vreemde taal der inboorlingen, hun onverschillig gedrag, hunne kleeding en wapenen, want zij dragen steeds een dolk (kris) in den gordel en een regten sabel (golok) op zijde, maar ook de ruime huizen, die zoo gebouwd zijn dat de bewoners door een bestendig togtje, in de vreeselijke hitte van 90—100° Fahrenheit, aangenaam verkwikt worden; bevallige nevengebouwen en eene badinrigting, waar men zich dagelijks één of meermalen met koud water begiet, zijn daaraan verbonden. De rijkelijk voorziene disch gelijkt wel op eene vorstelijke tafel. Al wilden ons de sterk gekruide spijzen in 't begin niet smaken, aan de oostersche vruchten verkwikten wij ons des te meer.

Wij bemerkten weldra dat voor dat klimaat de gezondste spijs in rijst met kerrie, visch of kippen bestaat. Inderdaad de maag verzwakt spoedig door de aanhoudende hitte; eenige weken na de aankomst verdwijnt de eetlust en de, de spijsvertering bevorderende kruiden dier landen, zijn dus een waar geschenk van den liefdevollen Schepper. De Europeanen zoeken in de verscheidenheid der spijzen een middel om den eetlust opgewekt te houden.

De kleeding der Europeanen is even ligt als eenvoudig. De vrouwen dragen in huis, evenals de inboorlingen, den Sarong, een luchtig om de lendenen geslagen stuk katoen en de kabaai, eene soort van mantel, eveneens van katoen. Bij het uitgaan kleeden zij zich op Europesche manier, maar dragen zelden een hoed.

De mannen dragen in huis dunne, wijde katoenen broeken, die aan den gordel bevestigd zijn; in plaats van het hemd dragen zij de witte kabaai. Om uit te gaan, kleeden zij zich, behalve voor bezoeken bij overheidspersonen, in een witte broek en een wit jasje.

De kamers zijn te Batavia wel van vensters voorzien, maar sluit men deze des nachts dan wordt men 's morgens half bewusteloos wakker. Midden in de kamer hangt een groote glazen stolp, waarin een nachtlicht brandt. Het ledikant, dat wel wat overeenkomt met onze ouderwetsche hemelledikanten, is van boven met wit katoen bedekt, van den hemel, die aan de vier hoeken ondersteund wordt, hangen mousselinen gordijnen af, die des nachts luchtdigt gesloten worden om de muskieten af te weren; want kan er ook maar één dezer lastige insekten inkomen, dan valt er aan slapen niet te denken. De matrassen en kussens bestaan uit kapok, eene soort van korte, veêrkrachtige katoen, die als omkleedsel van noten, in het wild groeit. Dekens behoeft men niet; men slaapt gewoonlijk in het boven beschreven huisgewaad, dat bijna dagelijks voor een schoon verwisseld wordt. Het verblijf te Batavia is kostbaar. In de logementen betaalt men dagelijks van 4 tot 5 gl. voor ieder persoon. Wij bleven er daarom slechts eenige dagen en vertrokken dadelijk naar Depok, eene inlandsche gemeente op 22 engelsche mijlen van Batavia, aan den weg naar Buitenzorg gelegen. De leraar dier gemeente was een zendeling van het Ned. Zend.-

Gen., die beloofd had, ons in zijn ruim huis zoo min kostbaar mogelijk te logeren. Daar gevoelden wij ons vrijer, en genoten in die hooger gelegen streek een gezondere lucht dan te Batavia.

Mijne bestemming was, met de BB. GONGGRIJP en SCHOT naar Timor te gaan, om in het binnenland eene nieuwe zending te beproeven. GONGGRIJP's vrouw was evenwel zeer zwak en op schip zeer ziek geworden. Beiden wilden en konden vooreerst niet verder. Br. SCHOT verkreeg na een verblijf van eenige maanden de vergunning, om met een oorlogschip naar Timor te gaan. Onze pas, dien wij van den Nederlandschen minister, onder borgstelling ontvingen, veroorloofde ons slechts de zeereis en een verblijf van zes weken te Batavia. De toestemming om verder te reizen en ons langer in de Oost op te houden moest door het Indische gouvernement gegeven worden.

In deze landen waaijen gedurende zes maanden bestendig westewinden en zes maanden oostewinden; dit noemt men de moessons. Daar wij oostwaarts moesten zeilen, en de westmoesson reeds vóór onze aankomst was ingevallen, mogten wij niet dralen als wij nog eene scheepsgelegenheid naar Timor wilden vinden. Ik diende daarom dadelijk een request in, dat ik in persoon den plaatsvervangenden gouverneur-generaal overhandigde; daar men evenwel, ondanks alle beloften, met het officiëele antwoord achterbleef, en ik vernomen had dat de wet voor Ned. Indië geen vreemdeling toelaat zich buiten Batavia op te houden, en ik dus, wilde ik verder reizen, een bijzonder gunstbewijs moest ontvangen, reed ik dikwijls te paard naar Batavia om met de hooger geplaatste ambtenaren over de zaak te spreken.

Men rijdt hier veel, bijna altijd op hengsten. Den eersten keer nam mijn gids evenwel mijn paard weder

mede naar Depok, zonder dat ik er iets van wist; toen ik het voor de terugreis wilde zadelen, bemerkte ik eerst de poets, en moest nu een ander van een Chinees op crediet koopen. Deze gaf mij een ouden knol dien ik weldra bij de teugels moest voortslepen; op weg trof ik eindelijk een barmhartigen Javaan aan die op eene merrie reed, ik besteeg mijn paard weder dat nu moedig achterna stapte tot in de nabijheid van Depok, waar wij later nog menigmaal over de grap lachten.

Gedurende de vijf maanden die wij moesten wachten, hadden wij evenwel gelegenheid om het land en het volk, zijne zeden en gebruiken nader te leeren kennen.

Ik wil dus den welwillenden lezer uit den schat mijner ervaringen een en ander mededeelen.

HOOFDSTUK II.

EENIGE OPMERKINGEN OVER DE GESTELDHEID DES LANDS. — HET PLANTEN- EN DIERENRIJK.

De indische archipel, die voor een groot deel alleen in naam onder de heerschappij der Nederlanders staat, bestaat uit verscheidene grootere of kleinere eilanden-groepen, die zich van 95°—141° O. L. van Greenwich onder en langs den evenaar van 7° 30' N. B. tot 11° Z. B. uitstrekken. Hij ligt tusschen Indië en Australië en wordt gewoonlijk tot het laatste werelddeel gerekend.

Ofschoon men op de grootere eilanden granietrotsen en mineraliën aantreft, is het evenwel niet waarschijnlijk, dat de verschillende eilanden met het vaste land van Azië, bijv. met het Malaksche schiereiland verbonden waren, daar de ervaring bewijst dat de zee aan de noordelijke kusten bestendig slijk aanspoelt, waardoor het land toeneemt.

Onder de oostelijke eilanden zijn vele kleinere door de koraalpolijpen gevormd, anderen zijn echter meer van vulkaanachtigen oorsprong. Op alle eilanden vindt men vulkanen, die gedeeltelijk nog branden; hier en daar verheft zich ook een steile vulkaan midden uit de zee.

Deze vuurbergen, zelfs van verschillende eilanden, schijnen in onderaardsch verband met elkaâr te staan, zoals

dikwijls kan blijken door aardbevingen en zeeschuddingen; dikwijls ontstaan ook plotseling nieuwe eilanden.

De uitbarsting dezer vuurspuwende bergen, waarvan er op Java vele van 11 tot 15 duizend voet hoogte zijn is een schrikwekkend natuurtooneel, dat zich door geweldige aard- en zeeschuddingen aankondigt.

De Pondok Gedeh, wiens rookenden kruin wij te Depok dagelijks zagen, veroorzaakte te Batavia dikwijls belangrijke schade, ofschoon hij op wel 15 uren afstands ligt. Op Buitenzorg, de zetel der regering, kan men veiligheidshalve in geen steenen huis wonen. Kerken en prachtige regeringsgebouwen stortten door aardbevingen in; de kokosboomen slingerden alsof zij door den wind heên en weêr bewogen werden. Hier en daar ontstaat een breede kloof in den grond die geheele dorpen verzwelgt; of de zee wordt wit als melk, haar schuimende golven verheffen zich 50 tot 60 voet hoog; schepen werpt zij een uur ver het land in, waarop zij bruisend in haar bekken terugkeert. Hierop spuwt de krater eene groote hoeveelheid asch, die dikwijls als regen op de naburige eilanden neêrvalt, of de brandende lava stroomt langs den berg neêr en verwoest alles wat haar in den weg staat. Op Amboina vindt men wel steenen huizen; maar zoodra zich een schok van een aardbeving doet gevoelen, vlugten alle bewoners in hunne bamboezen slaaphutten, om niet onder de puinhoopen hunner woningen begraven te worden.

In April 1815 had eene uitbarsting van de Tombora op Soembawa plaats, waardoor 15 duizend personen omkwamen. Het eiland zelf werd door asch zoodanig overdekt, dat het verscheidene jaren onvruchtbaar bleef; schepen, die in de haven ten anker lagen, werden twee uren ver landwaarts in geworpen.

De kraters der uitgebrande vulkanen zijn gewoonlijk met

zwavelachtig water gevuld en vormen meren op de hoogste toppen der bergen. Ook in de dalen, voornamelijk in de nabijheid van Samarang, zijn kokende zwavelbronnen: deze worden tot geneeskundig gebruik aangewend.

Java, waarvan wij nu voortaan meer in 't bijzonder spreken, wordt van 't oosten naar 't westen door een hoogen bergketen doorsneden, wiens helling naar de zuidzijde stijl afhangt en als een dam vormt tegen de geweldige golven der Indische zee. De noordkust is daarentegen laag en bestaat voor een goed deel uit aangespoelden grond. Daardoor zijn de uitwasemingen van den grond aldaar zeer sterk en is de lucht zeer vochtig, te meer daar in den regentijd de meeste rivieren buiten hare oevers treden en den vlakken grond over eene uitgestrekte oppervlakte bedekken. Hierdoor ontstaat in de omstreken van Batavia, nog meer op 't nabij gelegen eiland Onrust, eene soort van koortsen, (hersenkoortsen) de bataviasche koorts genoemd, die vooral Europeanen treft, waarom Batavia het graf der Hollanders genoemd werd. De Ambonsche koorts, die op Amboina, in de Molukken dikwijls epidemisch wordt, is echter noch schrikkelijker en afschuwelijk daarbij, omdat het ligchaam daardoor geheel met zweren overdekt wordt, zoodat dikwijls in weinige dagen de gansche Europesche bevolking en scharen van inlanders sterven. Ook zij, die weder genezen, genieten nooit weder eene volkomene gezondheid.

De oorzaak meent men te moeten zoeken in een vulkaan, die sedert ongeveer 30 jaren niet meer uitbarstte en wiens werking nu meer onderaardsch is.

Men gevoelt dikwijls verschrikkelijke aardbevingen; daarna hangt ongeveer zes voet boven de aarde een damp als een dikke nevel en weldra breekt deze afschuwelijke koorts uit. Vroeger was Amboina een der gezondste eilanden van den Archipel.

Wij keeren naar Java terug; van de noordelijke kust eenige uren binnenwaarts reizende, bemerkt men spoedig, dat de grond hooger en de lucht drooger en gezonder wordt. Al werpt de zon hare stralen hier loodregt neder, zoo wordt de temperatuur evenwel koeler en stijgt dikwijls slechts tot 64° Fahrenheit. Op de hooge bergen onder de linie vindt men dikwijls ijs.

De zeewinden, die over dag van 's morgens 10 uur tot 's middags 4 uur, en de landwinden, die des nachts van de bergen komende, van 's avonds 8 uur tot 's morgens 5 uur waaijen, verfrisschen de lucht bestendig. In de westmoesson trekken de onweêrswolken evenwel 's namiddags 1 uur reeds op de bergen te zamen; om 3 uur breekt het onweêr los en trekt tegen den avond naar het strand; de wind loeit met al zijne woede; de donder rolt met ontzettend gehuil; de bliksemstralen suizen links en regts; in allerlei kleuren schittert de elektriciteit langs den grond, verschrikkelijke donderslagen volgen en dooden dikwijls menschen en dieren of vernielen den trotschen kruin der kokospalmen. Nu begint de regen een uur lang in stroomen te vallen; de gansche natuur ademt vrijer, en weldra schijnen de zon of de maan en de sterren weêr in al hare pracht. In de oostmoesson regent het nooit; tegen het einde er van wordt de hitte onverdragelijk; de Europeanen gaan in de middaguren niet meer uit; tegen den morgen drenkt eene sterke daauw, die als regendroppels neêrvalt, de weelderige plantenwereld, en doet hare sappen bewaard blijven..

Alleen door de luchtige kleeding en het dagelijksch begieten met koud water, is het ligchaam bestand zulk eene aanhoudende warmte te verdragen.

Dat het hier nooit eigenlijk winter wordt, behoef ik wel niet te zeggen; de warmte is het geheele jaar door

bijna altijd gelijk, even als ook het verschil tusschen dag en nacht slechts eenige minuten bedraagt.

Uit het hiervoren gezegde kan men gemakkelijk afleiden, dat de grond hier door eene geheele andere plantenwereld dan in Europa bedekt is. In de binnenlanden van Java, bepaaldelijk in de bergstreken, vindt men groote, ondoordringbare, oorspronkelijke wouden, die mijlen ver in den omtrek hun liefelijken reuk over de zee verbreiden. Den avond vóór wij in 't gezigt van Java kwamen, zeide de kapitein: „wij naderen land, ik ruik het reeds." Ongeloovig kwamen wij op dek en vonden zijne woorden bevestigd; den volgenden morgen lagen de zuid-westelijke spits van Java en het Prinseneiland, beide met eeuwenheugende wouden bedekt, in hunne volle pracht voor ons. De boomsoorten, die hier groeijen, zijn in Europa voor een groot gedeelte geheel onbekend; men vindt hier: de Jatti of indische eik, de Sandelhout- en Mahagoniehoutboom, Quassia- en slangenhoutboomen, de Wierook- en Kamferboom enz. Onder alle is evenwel de Waringa de opmerkelijkste; zoodra hij eene zekere dikte heeft bereikt, schieten zijne takken, benedenwaarts groeijende, wortelen, die nieuwe stammen vormen en den moederstam omringen; de takken dezer nieuwe stammen schieten weder wortels, zoodat een enkele boom dikwijls eeuwen oud wordt en eenige honderden menschen onder zijne schaduw kan verbergen. Deze boom wordt door de Javanen voor heilig gehouden; zij offeren in zijne nabijheid aan de geesten; op elk kerkhof staat er ten minste één. De palmboomen verheffen majestueus hunne toppen boven de andere boomen; er zijn verschillende soorten van palmboomen; uit het sap van zekere palmboomsoort (de areng) vervaardigen de inlanders door koken suiker, of drinken het zoet als palmwijn. Het vocht der kokosnoten laaft

den dorstigen, en uit de pit wordt eene verkwikkende melk bereid, door haar fijn te malen en in 't vocht der noten uit te persen. Ook bevat de pit of 't hart eene fijne olie, die bij het bakken van spijzen en tot branden gebruikt wordt.

Van den Pisang of Banaan vindt men op Java meer dan honderd soorten; de smaak zijner vruchten komt overeen met die van fijne peren. De bladeren zijn van 20 tot 30 voet lang en 2 voet breed; bij de woningen geplaatst, bieden zij een aangename schaduw aan. Zij worden gebruikt tot zonneschermen, parapluies, tot het inpakken van verschillende dingen, in plaats van pakpapier, als borden enz.

De Manga's hebben den langwerpigen vorm van augurken, de Mangistan is evenwel de koning van alle indisch ooft; de Ramboetan is zoo groot als eene wilde kastanje en van buiten van een harig bekleedsel voorzien waarvan zij haar naam ontleend. De Doerian of doornvrucht is zoo groot als een kokosnoot en heeft een harde schaal die met stevige doornen bezet is. Haar vleesch is wit als sneeuw en voedzaam; wordt zij geopend dan verspreidt zich een zeer sterke reuk door 't huis die niet zeer aangenaam is; wie er van eet, kan dien dag niet meer in gezelschap komen; zoodra men haar evenwel geproefd heeft, verdwijnt de onaangename reuk, zoodat haar zoetheid en welsmakelijkheid haar onder de Europeaners vele liefhebbers doet vinden.

De ananas vereenigt de welsmakelijkheid van alle Europesche vruchtensoorten in zich; maar moet met voorzigtigheid gebruikt worden. In overvloed groeijen hier china's appelen en oranjeappelen; de pompelmoes is niets anders dan een oranjeappel van de grootte van een manshoofd; zij wordt aan het strand het zoetst. De Jamboes en Goe-

javen gelijken naar onze peren; jaarlijks heeft men viermalen rijpe vruchten. De granaatboomen hebben bestendig bloemen, kleine, halfrijpe en groote granaatappelen. De broodvrucht is op verre niet zoo smakelijk als men in Europa meent, ofschoon het binnenste der vrucht zeer voedzaam is; er zijn daarvan op Java twee soorten, de eene wordt in den asch gereed gemaakt, maar heeft een zeer laffen smaak; van de andere wordt een soort van koeken gebakken die smakelijker zijn.

De europesche vruchtsoorten daarentegen tieren hier niet; wel werden op de bergen reeds proeven genomen, maar appelen en perziken blijven zeer klein en zonder smaak. De wijnstok bloeit echter op eene hoogte van ongeveer 3000 voet boven de oppervlakte der zee; hij verliest jaarlijks viermaal zijne bladeren en draagt ook viermaal druiven. Driemaal worden zij rijp, maar blijven klein en hebben slechts weinig smaak.

De tafel wordt in Indië dagelijks door vele vruchtsoorten versierd; bovendien heeft men er meloenen, pompoenen en augurken. Op de bergen groeijen ook aardappelen, boonen en moesgroente. Het dagelijksch voedsel is rijst (nassi) die met kerrie toebereid en gekruid wordt. De tarwe komt hier niet voort, daarom moet men in het binnenland er van afzien brood te willen eten.

De rijstvelden zijn onafzienbaar in uitgestrektheid; in overvloedige mate zaait men de rijst digt op elkaar, die bij 't einde van den regentijd, alleen in de sawah's (rijstvelden die kunstmatig vochtig gehouden worden) geplant wordt. In de bergstreken waar de lucht koeler en de grond vochtiger blijft, wordt zij ook, even als bij ons de tarwe, gezaaid. Als zij rijp is, wordt zij als aren gemaaid en in schoven gebonden; (zij heet dan p a d d i). Gedorscht (en dan b r a s genoemd) wordt zij eerst kort voor het gebruik,

daar anders veel van hare smakelijkheid verloren gaat. De inlanders kweeken ook maïs aan, die zij evenwel slechts geroost eten, zoolang zij halfrijp is; na den rijstoogst zaait men op de rijstvelden katjang, een soort van boonen. Ook zonder bemesting levert de grond jaarlijks wel twee of drie oogsten; in deze warme landen is het met water besproeijen voldoende; hetzelfde gewas kan men telken jare van den zelfden grond oogsten.

Met het oog op den handel legden de Europeanen in geheel O. I., voornamelijk op Java en de Moluksche eilanden, zich toe op het aankweeken van verscheidene inlandsche en vreemde planten. Dit gaf den inlander aanvankelijk vele voordeelen, onder de tegenwoordige wetten is deze cultuur, gelijk men het gedwongen aankweeken van verschillende voortbrengselen noemt, hem een drukkende last. De handel is alleen in handen der regering; de inlanders worden gedwongen eene bepaalde hoeveelheid van zeker produkt tot lage prijzen te leveren of in plaats daarvan, van elke vijf dagen één dag heerendiensten (arbeid zonder betaling) te verrigten. Elk hoofd van een gezin moet een zeker aantal koffijboomen planten en verzorgen. De koffijplantagiën gelukken het best in het binnenland op eene hoogte van 3000 tot 5000 voet. De boomen zijn ongeveer 12 voet hooge struiken, wier hart uitgesneden wordt, opdat de takken zich ver uitbreiden zouden en het plukken gemakkelijker worden. Op regelmatige afstanden staan plataanboomen die den geheelen koffijtuin door hun verkwikkende schaduw beschermen. Op de purperroode bloesem volgt spoedig de groene ovale vrucht, die twee boonen bevat; zoodra deze hoogrood gekleurd is wordt zij geplukt, in de zon gedroogd en op molens of in stampblokken, een soort van vijzels, de vliezige huisjes van de boonen gescheiden.

Het suikerriet wordt op groote velden in de nabijheid der zeekust aangekweekt. Het malen van deze plant, waardoor het sap wordt uitgeperst, en het koken, kost den inlander veel werks, dat zij zonder belooning moeten verrigten. Zij begrijpen niet waarom zij tot dezen harden arbeid gedwongen worden; zij meenen, dat Europa onmogelijk de hoeveelheid suiker, die Java oplevert, verbruiken kan en dat de Hollanders, uit louter overmoed, het fraaije witte porceleinwerk van suiker vervaardigen. In 't binnenland van Java zijn ook nog theetuinen; de Chinezen bij wie deze plant eigenlijk t'huis behoort, willen echter het geheim van 't droogen der bladen op koperen platen niet geheel verraden, waardoor de opbrengst altijd gering blijft.

De peper behoort eigenlijk op Sumatra t'huis; de kruidnagelen en muskaatboom in de Molukken; de kaneel op Ceylon; maar alle deze kruiden gelukken ook op Java vrij goed. Het is regt verkwikkend in een specerijtuin rond te wandelen. Bovendien tiert de kakaoboom, van wiens pitten de chocolaad bereid wordt, zeer goed; de Javanen kweeken ook boomwol en indigo aan. Beide gebruiken zij tot het vervaardigen en verwen hunner kleederen.

Aan bloemen ontbreekt het hier nooit; in 't bijzonder groeijen de rozen zeer weelderig en ontwikkelen haar volle pracht en geur. De meeste bloemen hebben eenen sterken geur. De inboorlingen hebben ook hun bloementaal; de melati, eene witte bloem, die om den stam van een' grooten boom groeit en nog sterker riekt dan de jasmijn, wordt zeer geacht en dikwijls, ook door de vrouwen van gemengd bloed, in 't haar gevlochten. Wil een jongeling een meisje ten huwelijk vragen, dan biedt hij haar een melatiebloem aan; neemt zij haar aan, dan is de zaak geklonken.

Wekt het heerlijke plantenrijk de verbazing van den

Europeaan, het dierenrijk vervult hem met ontzetting. In de uitgestrekte wouden heerscht de koningstijger onbeperkt; ofschoon de regering 12 gulden betaalt voor elken geschoten of vermoorden tijger, vallen de inlanders hem evenwel eerst dan aan als hij schade veroorzaakt. Dikwijls steken zij het hooge gras (alang-alang) op de bergen in brand, om hem te verdrijven. De neushoorn, de luipaard, de hyena en de wilde buffel behooren tot zijne mede-boschbewoners. Verder vindt men in de bosschen fraaije herten en reeën. De wilde zwijnen houden zich gewoonlijk in het suikerriet op; daar alleen Chinezen en Europeanen hun vleesch eten, zijn zij zeer talrijk; ten tijde van 't inzamelen van suikerriet kocht ik er meermalen een voor 1 gulden.

De wouden zijn door apen van allerlei soort bevolkt. De orang-oetan behoort op Borneo t'huis; hij gaat regtop en is zoo groot als een mensch; zijn naam beteekent dan ook wilde- of boschmensch. De inlanders beweren dat hij mensch is, en alleen niet spreekt uit vrees van door de Hollanders spoedig onder hun gebied gebragt en aan den arbeid gezet te worden.

Er zijn op Java geene inlandsche koeijen; wel is waar heeft men een klein ras van Bengalen ingevoerd, maar zij geven weinig melk; eene goed melkgevende koe iederen keer slechts een glas vol en dit neemt ook nog spoedig af. Met de geiten is het evenzoo. In de steden laten enkele Europeanen koeijen uit Nederland komen die dagelijks 20 flesschen melk geven. Zulk een koe heeft echter twee bedienden ter oppassing noodig: een om gras te snijden, een ander om den stal schoon te houden en haar dagelijks tweemaal in de rivier te laten baden. Geschiedt dit niet, dan houdt zij weldra op met melkgeven. De melk wordt daarom zeer duur verkocht. In

het binnenland kan men ze in het geheel niet verkrijgen; gewoonlijk dronken wij onze koffij zonder, of deden er een ei of een weinig kokosmelk in. De buffel is het eigenlijke javaansche rund. Hij is sterk gebouwd, grooter dan onze runddieren, van aschgraauwe kleur, met een bult op den rug en fraaije, stevige, zwarte hoornen. Hij trekt groote lasten en wordt ook voor den ploeg gespannen.

Bijna elk eiland heeft zijn eigen paardenrassen; daar de paarden echter gewoonlijk in het wild leven en onder den zadel meestal hengsten gebruikt worden, zijn zij dikwijls kwaadaardig. Wegens de hitte en de groote afstanden rijdt men gewoonlijk. Ik leerde het te Depok, en het kwam mij later altijd goed te stade.

Oost-Indië is rijk aan allerlei vogelsoorten. Behalve in de steden eet men weinig vleesch; kippen en eenden vervangen de plaats er van. Eene soort van eenden, de manílla-eenden zijn veel grooter en smakelijker dan de europesche. De japansche hoenders en eenden zijn klein en fraai. Bovendien vindt men er vele wilde eenden en wilde duiven. Van de vogels is de fraaije rijstdief met zijne grijze vleugelen en rood en zwarten kop zeer bekend; de musschen, uit Europa medegebragt, veroorzaken reeds veel nadeel in 't land. De inlanders bouwen een klein huisje op hooge bamboespalen midden in de rijstvelden, waaruit zij de vogels verjagen, anders zouden deze den geheelen oogst vernielen. Papagaaijen van allerlei kleuren en witte kaketoe's leven bij honderden in de bosschen; men vangt er vele die men, even als den zwarten spreeuw, den tongriem snijdt, die dan nog veel beter leert spreken, maar als hij bloed gezien heeft spoedig sterft. De paauw, die onze buitenplaatsen versiert, leeft in de bosschen van Java in 't wild, gewoonlijk in de nabijheid van den tijger.

's Avonds zwieren fraaije uilen en talrijke vledermuizen van allerlei grootte door de lucht; de kleinere soorten van deze dieren vangen de lastige muskieten even als de schorpioenen en duizendpooten, wier beet vergiftig is, van de wanden. De wijfjes dragen hare jongen onder de vleugelen mede. Zij vliegen ongestoord door de huizen waar zij het ongedierte vangen. Bij gelegenheid van een bezoek, dat ik eens op een landgoed bragt kwam er een bij mij in bed en begon mij aan de dijen te krabben waarop ik verschrikt ontwaakte en haar wegjoeg; zij bragt nu haar onvriendelijk bezoek aan een mijner slaapgenooten.

De grootste soort heeft van het uiteinde van den eenen vleugel tot dat van den anderen een vlugt van 12 voet; haar ligchaam gelijkt op dat van een kleinen hond en is geheel met bruin haar bedekt. Zij voeden zich met ooft en brengen nachtelijke bezoeken in de tuinen; de inlanders binden daarom aan de boomen, wier vruchten rijp zijn, touwen die tot in hunne hutten reiken; bij 't minste geraas trekken zij daaraan, schudden zoo de takken en verschrikken deze nachtelijke bezoekers, die hun gastheer niets zouden overlaten.

Des nachts ziet men dikwijls grootere en kleinere lichtgevende insekten als kleine fonkelende sterren schitteren.

Een tal van visschen bewoont de rivieren en beken. Zij dienen zoowel den Europeanen als inlanders tot dagelijksch voedsel; de laatsten droogen haar veel in de zon.

De kreeften worden met manden vol in de rijstvelden gevangen. In alle waterkommen vindt men talrijke schildpadden.

De krokodil vertoeft gewoonlijk aan den mond der rivieren; maar komt dikwijls zeer ver landwaarts in. Niet zelden pakt hij menschen mede terwijl zij zich baden. Te Batavia trok er een een man uit eene boot bij een slip van zijn kleed, en nam eenige malen achter elkaâr den

schildwacht weg, die voor het kasteel op wacht stond. Daar 't inlanders waren, meende men dat zij gedeserteerd waren, tot dat eindelijk een moedig soldaat, die op zijn driemaal herhaald „wie daar!" geen antwoord ontving, den vijand, die steeds nader op hem afkwam, in het fonkelende oog schoot. De wachtpost werd toen naar den wal verplaatst. Toch is de krokodil voor deze landen een weldaad; hij verslindt de lijken van dieren en menschen, die de rivieren dagelijks naar zee voeren. Deze weldaad begrijpt men te beter, als men bedenkt dat men het rivierwater drinken moet.

Tot het geslacht der krokodillen behooren mede de linguanen, waarvan dezulke die in de rivieren zich ophouden, ongeveer 10 voet lang zijn en dikwijls aan land komen om kippen weg te nemen. Een kleinere soort, die in vorm van kop, ligchaam en tong geheel een slang gelijkt, met uitzondering dat zij vier pooten heeft, maakt dikwijls haar woning in de huizen en leeft van gevogelte.

De keko is een groote hagedis, die naar haar geschreeuw aldus genoemd wordt. Haar geluid is uiterst sterk en schel. Naar 't gevoelen der inlanders geeft zij even zooveel geluiden als zij jaren telt. Als zij begint te schreeuwen, gaat het u door merg en been, voornamelijk in de eerste weken. Zij is met sterk sprekende kleuren geteekend. 's Avonds komt zij aan de muren der woningen, waar zij op insekten jagt maakt. Ook vangt zij ratten, die zij op den rug springt, de klaauwen in 't vleesch slaat en door hare prooi mede gedragen wordt tot deze al haar bloed heeft verloren en dood neêrvalt. Voor den mensch is hij onschadelijk tenzij hij op den naakten rug kwame.

Gevreesder en gevaarlijker zijn de slangen. Hun aanblik vervult den mensch met afgrijzen en herinnert hem onwillekeurig aan de verleiding onzer voorouders, aan hem,

„die met magt in de lucht heerscht, die een moordenaar is van den beginne," en wien de bijbel ook met den naam „oude slang" aanwijst. In de binnenlanden van Java vindt men de groote boa constrictor, die wel een tijger overwinnen en verslinden kan. De Sawaslangen, ongeveer 5 voet lang, zijn niet vergiftig. De adders zijn zeer talrijk, maar hun beet, ofschoon vergiftig is niet doodelijk. De kleine soorten, waaronder vele niet grooter dan wormen, maar bijzonder de Cobra Capella, zijn de gevaarlijksten. Dikwijls sterft de mensch reeds een uur na den beet ontvangen te hebben. De slangen vindt men overal, op wegen, paden, in tuinen, boomen en grasvelden, zelfs kruipen zij in de huizen. Te Depok lag het pad naar de badplaats door een klein bosch. Ik vond op den weg dikwijls drie tot vier slangen, die zich oprigtten en hun gif naar ons spuwden; ik sloeg hen onmiddelijk met een stok neder en brak hen den rug. Reed ik des morgens vroeg uit, dan vond ik er na zonsopgang vele bij den weg liggen, die zich warmden en wachtten tot de dauw opgedroogd was. Mijn paard sprong telkens op zijde, waarbij men zeer op zijne hoede moet zijn om er niet af te vallen. Menigmaal kruipen zij in de bedden, daarom keert men altijd de kussens om vóór men zich te slapen legt. Een mijner kennissen vond op zekeren morgen een slang die zich in zijn slaapkamer om den voet der tafel had gekronkeld. Te Menado kronkelde zich een slang om den voet eens officiers, terwijl hij 's avonds in de buitengalerij met eenige vrienden in gesprek was; men haalde dadelijk melk en de slang verliet den voet; maar eenige uren later stierf de officier ten gevolge van den schrik.

De duizendpooten, die wel wat op een wormpje van 2 duim lang gelijken en wier kopjes in 't donker evenals een luciferskopje glinsteren, hebben ook een vergiftigen

beet. Ook de kleine schorpioenen. Het gebeten lid zwelt op en de koorts duurt twee of drie weken lang.

Eenige kleurlingen beweren eene plant te kennen tot geneesmiddel voor een slangenbeet. Het is niet onwaarschijnlijk dat de natuur, die op Java zoo rijk is aan geneeskrachtige kruiden, zulk een middel heeft. Met goed gevolg gebruikte ik tegen den beet van een schorpioen het sap van een struik, die uit Amerika afkomstig is. Aan den slangensteen, die op Ceylon wordt gevonden, zou ik evenzoo mijn vertrouwen durven geven. Men onderbindt het gebeten lid zeer stijf, steekt rondom de wonde met een naald kleine gaatjes en legt er nu den steen op, die het bloed uittrekt. Koppen, door middel eener luchtpomp gezet, zouden het doel nog beter bereiken. De Maleijers snijden dikwijls de spieren van het gebeten lid af. Eenigen echter onderbinden het en branden de wonden dadelijk met gloeijende naalden uit. Eenige druppelen brandewijn geven gewoonlijk verzachting tegen de lastige muskietenbeten.

Op den dag wemelt het over den geheelen grond van mieren van alle soorten; zij trekken vrij door de huizen heen. De witte mieren zijn de schadelijksten, bij regenachtig weder komen zij uit den grond, en gaan lijnregt omhoog, in houten huizen, in de planken en deurposten, dikwijls tot onder het dak, ook meermalen in de boomstammen, die dan sterven. Vinden zij een kist of een koffer, dan doorknagen zij alles. Men plaatst deze daarom op steenen en ziet dagelijks alles na. In zekeren tijd des jaars krijgen zij vleugels en vliegen uit; dan worden zij door de kippen en vogels opgepikt of door de Javanen gevangen en in water gekookt, want deze houden ze voor het smakelijkst geregt. De miereneter vindt in haar alleen zijn voedsel.

HOOFDSTUK III.

DE BEWONERS VAN JAVA.

In de voorgaande regelen heb ik op verre na niet al het belangrijke beschreven, dat de natuur van Java den waarnemer aanbiedt; maar mij meer bij het meest gewone bepaald; evenwel voerde het mij ver af en het was alleen noodzakelijk om den lezer in 't leven aldaar binnen te leiden.

Maken wij nu allereerst kennis met de Hollanders; zij zijn de heeren des lands. Vóór het anker viel, begroetten zij ons reeds ambtshalve aan boord van ons schip, even als later nog eens aan het tolhuis. Hun getal bedraagt op Java ongeveer 5000, meestal regeringsbeambten en kooplieden. Het getal grondbezitters is gering; want ofschoon de Nederlandsche regering zich als eigenaar van den grond beschouwt, verkoopt zij dien toch meestal niet; maar geeft dien grootendeels in leen aan Javanen ter bearbeiding.

Toen Nederland nog onder de Spaansche heerschappij was, dreef het reeds een uitgebreiden handel; toen het nu uit den tachtigjarigen oorlog, dien het om den wille van het evangelisch geloof tegen Spanje moest strijden, als vrij volk, zegevierend optrad, en terwijl FILIPS II de havens

van Portugal voor zijn handel liet sluiten: zonden eenige Amsterdamsche kooplieden, nadat zij in Portugal de noodige inlichtingen hadden ingewonnen, vier schepen naar de zuidelijke eilanden. Deze vonden ook den archipel, van waar de Portugezen de kruiderijen haalden, en kwamen na twee jaren weg gebleven te zijn in 1597 weder in Holland binnen. Verscheidene reizen werden vervolgens ondernomen, waarbij het aan vijandelijke ontmoetingen met de Spanjaarden en Portugezen niet ontbrak. In 1602 werd de O. I. handels-compagnie opgerigt (1). Deze verdreef vooreerst de portugezen uit de Molukken en bragt die eilandengroepen in 1609 onder haar bestuur. Meer invloed echter verkreeg zij op de andere eilanden, voornamelijk op Java. De Portugezen, die zich door hunne hebzucht bij de inlanders gehaat gemaakt hadden, werden overal verdreven. Het doel der Hollanders was slechts het handels-monopolie zich toe te eigenen (2). Op de vruchtbaarste eilanden legden zij magazijnen aan en kleine kasteelen om die te beschermen, en sloten voorts traktaten met alle inlandsche vorsten, die zich daarbij verbonden hunne waren uitsluitend aan de Hollanders te verkoopen. Daar de inlanders deze traktaten dikwijls braken, gaf dit meermalen aanleiding tot bloedige gevechten, waarin de Hollanders, door list, overmagt van wapenen en moed, gewoonlijk overwonnen; op deze wijze nam de magt der inlandsche vorsten af en nu begonnen de Nederlanders ook

---

(1) De O. I. Compagnie was een genootschap van nederlandsche kooplieden, die naar Oost-Indië handelsschepen zonden. Zij werd opgerigt met het doel om voor te komen dat zij elkander zouden benadeelen.

(2) Men spreekt van monopolie (letterlijk alleenhandel), wanneer een persoon of vereeniging het regt heeft om alléén zekere waren te mogen verkoopen. *(Vert.)*

op Java te doen wat zij op Amboina aanvankelijk reeds voltooid hadden: de inlandsche vorsten meer en meer onder hunne heerschappij te stellen, totdat de Compagnie hen eindelijk alle magt ontnam en regtstreeks onder haar eigen bestuur bragt. Reeds in het jaar 1619 legden zij daarvoor den grondslag, door de Engelschen van Jakatra te verdrijven, de Bantammers en den vorst van Jakatra te verslaan en de stad Batavia te bouwen. Maar niet vóór het jaar 1834 gelukte het, de inlandsche vorsten en de Javanen geheel te onderwerpen en zich de oppermagt toe te eigenen.

De O. I. Compagnie is sedert jaren ontbonden, hare vroegere bezittingen behooren nu aan de nederlandsche kroon. Aan het hoofd der regering van N. O. I. staat een Gouverneur-Generaal en de Raad van Indië. De meeste eilanden of eilandengroepen worden bestuurd door een gouverneur of een resident. Daar de Nederlanders echter, met uitzondering van de Molukken, hunne magt slechts op enkele plaatsen aan de kust kunnen uitoefenen, leven verscheidene onbeschaafde stammen in de binnenlanden vrij. Dikwijls is het binnenland der eilanden, zooals van Flores, Celebes Ceram en Borneo nog onbekend en ontoegankelijk.

Het eiland Java wordt in 22 à 24 residentiën verdeeld, wier distrikten of afdeelingen door assistent-residenten bestuurd worden. De Inlanders zijn niet van het bestuur uitgesloten. In elke residentie staat een regent aan 't hoofd. De distrikten hebben wedonno's of distriktshoofden. Onder hen staan weder de mantri's of kleine distriktshoofden en eindelijk de dorpsopperhoofden, mandors.

Deze staan onder toezigt van Europeanen, zoodat het geheele regeringsstelsel een welsluitend geheel vormt.

De europesche ambtenaren hebben allen zeer hooge traktementen en leiden een gemakkelijk leven. De armee be-

staat uit Europeanen, inlanders en negers. Doordien de meeste europesche soldaten en ook vele regeringsbeambten ongehuwd zijn, heerscht hier in 't algemeen groote ontucht; de meesten leven in concubinaat (1) met inlandsche vrouwen; dit acht men hier volstrekt geene schande. De vrouwen van de soldaten wonen in de woonvertrekken in de kazernen, en de regering beschikt vrijwillig de noodige rijst als haar voornaamste levensmiddel. Ik mag niet verder hiervan spreken; het tafereel, dat ik ophangen moest, zou niemand ten goede zijn, ik werp daarom liefst een sluijer over zulke schandelijke vlekken in de christenheid. Het gevolg dezer onzedelijkheid is, dat men in alle steden der noordkust van Java eene talrijke bastaard-bevolking vindt. Vele vaders echten deze kinderen, dat is, zij nemen hen als hunne erfgenamen aan en laten hen eene goede opvoeding geven. Anderen evenwel verlaten hen zoowel als hunne moeders, en als de soldaat gepasporteerd wordt, moet hij alleen naar Nederland gaan.

Deze achtergelaten en verlaten kinderen, door de wet inlandsche kinderen, door de Europeanen spottenderwijs liplappen genoemd, worden in hunne kindschheid gedoopt en in de weeshuizen opgevoed. Deze weeshuizen worden door de regering van nagelaten erfenissen in stand gehouden. Wanneer er namelijk iemand zonder testament sterft, dan treedt de weeskamer der regering als wettige voogd op, of er op Java al of niet erfgenamen van den afgestorvenen zijn. De weeskamer bestuurt nu de nagelaten bezittingen tot dat de kinderen mondig zijn. Bevinden de erfgenamen zich in Europa dan ontvangen zij zelden iets.

Deze inlandsche kinderen spreken meestal Maleisch;

(1) In concubinaat leven, is ééne of meer vrouwen als bijzit hebben.

zij kennen wel Nederlandsch, maar als zij het spreken vertalen zij woordelijk het Maleisch, wat dikwijls tot veel gelach aanleiding geeft. Menige dame zegt bijv. „mijn man drinkt vele sigaren!" (1) of men hoort: „ik ben gezien," waar men bedoelt „ik heb gezien."

De inlandsche kinderen zijn gewoonlijk dommer dan de Javanen, of regt slim, daarbij dan hoogmoedig, traag en zinnelijk. Er zijn slechts weinig Engelschen in N. O. Indië; men vindt er ook eenige oude Duitschers. De wetten laten tegenwoordig geene vreemdelingen (niet-Nederlanders) toe, dan te Batavia, waar zij alleen onder het waakzaam oog der regering zich kunnen ophouden.

Doordien zich aldaar ook een troep fransche tooneelspelers ophoudt, wordt onder de Nederlanders veel fransch gesproken (2).

In de kuststeden wonen vele Arabieren. Zij dragen het lange, bonte oostersche gewaad en den witten tulband. Hunne voeten zijn van sandalen of voetzolen voorzien. Hun gang is trotsch en hunne handelwijze tegenover Europeanen dikwijls verachtend. Velen hunner bezitten schepen, waarmede zij met Arabië en de meeste eilanden van den Archipel een voortdurend handelsverkeer onderhouden. Uit hun land voeren zij voornamelijk kostbaar rozenwater en rozenolie aan; ook dadels; zoodat men deze artikelen in hunne winkels op Java, waar zij europesche en indische koopwaren te gelijk verkoopen, zeer goedkoop kan verkrijgen. Zij zijn zeer bedriegelijk en

(1) Voor sigaren rooken zegt men in 't Maleisch: „minoem roko." Minoem nu beteekent inzuigen, drinken.

(2) Onlangs las ik in eene Reis naar Nederlandsch Indië, dat zich op de stoomboot naar Batavia ook een talrijk honden- en apenspel bevond, dat op Java zijne kunsten zou gaan vertoonen. *(Vert.)*

vóór men iets koopt, dient men goed te onderzoeken of men niet bedrogen wordt. Anderen varen in den Archipel heen en weder en sommigen verdenkt men van verstandhouding met de inlandsche zeeroovers, waarvan het in de indische wateren wemelt.

Deze zeeroovers zijn zeer onverschrokken en maken zich dikwijls ook van europesche schepen meester, waarna zij op gruwzame wijze alles neêrhouwen. Zij roeijen in lange welbemande booten zoo snel alsof zij het water der zee doorsnijden, en vinden op alle kleine eilanden, waar de Europeanen niet kunnen landen, in tijd van nood, eene veilige schuilplaats. Eens waagden eenigen het zelfs een stoomschip aan te doen. Er was iets aan de machine gebroken, zoodat het schip niet spoedig den een of anderen kant kon gaan; dit hadden zij spoedig bemerkt. Niettegenstaande de kanonnen van het schip hen dreigden, kwamen zij toch naderbij en maakten zich gereed aan boord te komen. De kapitein liet spoedig een aantal flesschen stuk slaan en de glasscherven over het dek strooijen, ook liet hij de brandspuit met kokend water vullen. Toen de zeeroovers opgeklommen waren en het glas op het dek zagen, hielden zij halt en overlegden hoe zij op hunne naakte voeten daarop loopen konden. Eensklaps liet nu de kapitein langs de geheele rei, kokend water op de naakte borst spuiten; de roovers sprongen in zee en het schip was gered.

Het is vreemd hoe de Arabieren met zoo weinig sterre- en aardrijkskundige kennis zich op de open zee durven begeven en daar goed teregt komen.

Wij moeten niet vergeten dat de Arabieren reeds in de vijftiende eeuw Java bezochten, om door kracht van redenen zoowel als van het zwaard het Mohammedaansch geloof onder de Javanen uit te breiden en eindelijk de

regering in hunne magt te krijgen. Scheik IBN MOELANA stichtte Cheribon en verwierf den naam van apostel der Javanen. Van daar uit vermeesterden zij Bantam en Padjadjaran, tot dat in 1478 door de inname en verwoesting van Modjo Pahit de Islam op geheel Java gevestigd was. De magt der Arabische vorsten werd eerst door de Nederlanders gebroken nadat zij met de inlandsche bevolking vermengd waren en er van hen niets meer te vreezen was.

De ligging van den archipel maakt dezen van nature tot eene Chinesche kolonie. De Chinezen zijn evenwel niet opgewassen tegen de stelselmatige staatkunde der Europeanen en hunne betere wapenen. Er wonen er evenwel nog wel 100,000 aan de Westkust van Borneo. Zij zijn in zekere mate onafhankelijk en bewerken de goud- en diamantmijnen, die men daar vindt. Op de andere eilanden wonen er betrekkelijk slechts weinig, op Java evenwel vele. De Nederlandsche regering liet eens, bij een opstand onder de Chinezen te Batavia, allen, zonder meêdoogen ter dood brengen. Zij vreest nog altijd hun groot aantal, en daar er onophoudelijk van Singapore en Malakka in Ned. Indië komen, heeft zij jaarlijks slechts een aantal bepaald die in 't land mogen komen. Aan hunne lange staarten, vooruitstekenden onderkin, kleinen neus en diepliggende oogen herkent men hen dadelijk. Hun gelaaatskleur is geelachtig, der aanzienlijken bijna blank. Hun kleeding bestaat uit wit katoenen stof; die der aanzienlijken bestaat uit zijde; een netjes gevlochten hoed van bamboes bedekt hun 't hoofd. Zij wonen in afzonderlijke kwartieren en hebben hun eigene hoofden. Meestal komen zij doodarm op Java en oefenen allerlei handwerk uit, zooals dat van metselaar, timmerlieden, smeden, schoenmaker, kleermaker, enz. Anderen, die geen handwerk kennen, leggen zich op handel toe. Zij loopen eerst met koek of gebak

langs de huizen, en koopen dan van hun winst eenige andere waren, die zij eveneens aan de huizen rondventen.

Zoodra hun opgespaard kapitaal toereikend daartoe is, slaan zij een kleinen winkel op, die al meer en meer van allerlei voorzien wordt. Er zijn onder hen vele rijke kooplieden. Daar zij zeer matig en eenvoudig leven, en zich dikwijls met een kleine winst vergenoegen, kunnen de Europeanen niet met hen concurreren; dit betreft niet alleen de winkels maar ook den groothandel. De Chinezen zijn zeer listig en bedriegelijk; onder den schijn van welgemeend hulpbetoon mergelen zij de arme inlanders listiglijk uit. Alles is berekening; den vreemdeling bedriegen zij gaarne; den klant, die dikwijls bij hen ter markt komt, bedriegen zij zelden; zij stellen hem zelfs redelijke prijzen om de klandizie te houden. Als opzieners nemen zij de belangen hunner patronen waar. Zij kunnen allen zeer goed rekenen; maar bedienen zich daarbij van een vijftallig stelsel van tellen, gelijk wij het tientallig hebben. Zij rekenen door middel van kogeltjes of balletjes die in een klein raam geplaatst zijn, ongeveer gelijk de tel- of rekenramen welke op onze bewaarscholen gebruikt worden. Zij zijn in de behandeling er van even vlug en behendig als wij met papier en potlood. De aanzienlijke Europesche handelshuizen hebben bij voorkeur Chinesche kassiers, die, naar men zegt, zeer eerlijk zijn. Al hun bijzondere uitgaven schrijven zij op.

Ten onregte heeft men de Chinezen verweten dat zij in kunsten en wetenschappen geene vorderingen maken. Dit moge voor den Chineschen staat gelden, die door zijn afsluiting geen gelegenheid er toe en geen belang er bij heeft; het geldt echter niet van de enkele Chinezen, want deze leeren gaarne alles waardoor zij iets kunnen verdienen; zij werken op Java in de boekdrukkerijen, hebben glas-

en spiegelfabrieken, kopergieterijen en toonen zich in alle opzigten een vlijtig, nadenkend volk. Dikwijls kwamen Chinezen mij over het een of ander vragen, ook over meetkunde, enz. Geld winnen is hun eenig doel, gelijk dit in 't algemeen bij alle kolonisten het geval is. Zij zouden alle goud en zilver naar China slepen, als de Nederlandsche regering op den uitvoer daarvan niet een belasting van 30 proc. gelegd had. Zoowel om den uitvoer te beletten, als ook om de Nederlandsche belangen te verzekeren, in geval Java door een andere veroverd werd, bragt de regering papierengeld in omloop en plaatste al het goud en zilver in de Nederlandsche Bank.

Voor het bedrag van papieren geld geeft zij de Europeanen gaarne wissels op Nederland. Daarmede kunnen de Chinezen, buiten Ned. Indië niets verrigten en zijn daardoor gedwongen, om, als zij zelven niet willen blijven, hun vermogen op Java te laten. Zij geven daarom voor een Nederl. tien guldenstuk gaarne 12 gulden; ook spaansche daalders worden tegen hooge prijzen opgekocht en naar China gesmokkeld. Zeker Chinees vervoerde dikwijls heele manden met kleine koeken op Chinesche jonken naar China; een tolbeambte kwam eens op het denkbeeld één daarvan te eten; de Chinees verzette er zich tegen, omdat zij allen geteld waren. De tolbeambte hield dit evenwel voor dwaasheid, het zou op zulk een koekje niet aankomen, beet er in en had weldra een spaanschen daalder tusschen de tanden. De geheele mand met de overige koeken was evenzoo voorzien en werd verbeurd verklaard. — Op de opium ligt een zware belasting, om het bedwelmende rooken er van, dat, even als de brandewijn, de oorzaak van vele onheilen is, te beteugelen. Daarom vullen de Chinezen er dikwijls fleeschen mede en smokkelen die, onder de booten verborgen, in het land.

Eens werd er een betrapt, die een met opium gevulde, goed gesloten groote kruik, aan de ankerketting in zee had gelaten, waar zij bij het doorzoeken van het schip niet gevonden, maar door een Javaan verraden werd.

De vrouwen zijn van het Chinesche staats- en volksleven uitgesloten, en slechts de armsten vindt men menigmaal in de winkels. Van het zevende jaar af blijven de meisjes in het vrouwenvertrek met de moeder als opgesloten. De jongens worden evenwel reeds op dezen leeftijd van de moeder gescheiden, en beginnen als zij twaalf jaar oud zijn den staart te dragen. Wij willen een Chineesch huis binnentreden en eens van naderbij bezien. Gewoonlijk zijn er vele naauwe kamertjes in, waarin weinig licht kan doordringen. De voorzijde van den winkel is geheel open; aan den eenen kant is de kamer van den man. Ziet men door het venster, dan bemerkt men in 't midden aan den tegenoverstaanden wand een opening, die van een soort van gordijn voorzien is; daarachter is de kamer der huisvrouw, waar men binnen komt door een' deur, waarin een glasruit is aangebragt. Is de vrouw des huizes nieuwsgierig dan kan zij door die ruit in den winkel zien; wordt zij daar evenwel door mannen bemerkt, dan moet zij zich terug trèkken. In een tweede opening van den wand staat het bed, zóó ingerigt dat de eene helft in de kamer des mans, de andere in die der vrouw is. In 't midden hangt een gordijn. Het licht valt slechts door kleine openingen, die wel wat op schietgaten gelijken, in het vrouwenverblijf. Is dit boven, dan zijn er kleine vensters in, die zorgvuldig van traliën voorzien zijn en aan 't geheel het voorkomen van een gevangenis geven. Zelden komt de vrouw daar uit; moet zij soms eens op reis, of wordt het haar ooit toegestaan bij de familie een bezoek te brengen, dan geschiedt dit in een welgesloten palankijn. Het

loopen zou haar bovendien zeer moeijelijk vallen, want van de vroegste jeugd af aan wordt de voet der meisjes zóó zamengedrongen, dat hij niet groeijen kan en later geheel misvormd is, want hij heeft bijna geen teenen. De schoenen van een Chinesche vrouw zijn daardoor niet grooter dan die van een Europeesch meisje van tien jaren. De Chinesche dames houden deze kleine, ineengewrongene voeten voor zeer schoon. Het komt mij voor dat de oorspronkelijke bedoeling van deze handelwijze hierin ligt dat men haar het wegloopen beletten wilde. Ofschoon er bij de Chinezen geen veelwijverij bestaat, valt er aan huisselijk geluk niet te denken. Er bestaat geen gemeenschap des harten, en de man acht zich niet tot echtelijke trouw verpligt; de eerbaarheid zijner slavinnen en dochters is hem dikwijls een middel om geld te winnen.

Zoodra een Chinees zijne dochter wenscht uit te huwen, zet hij een aarden pot op het dak. Meermalen zag ik er twee of drie op een dak, somtijds tamelijk oude, die door den hagel in stukken geslagen waren. Noch de bruidegom, noch zijn vader mag het meisje zien, zij wordt alleen beschreven, benevens hare sieraden, waarop dan de prijs, die daarvoor betaald moet worden, vastgesteld wordt. Is de zaak geklonken, wat bij de rijken dikwijls reeds in de kinderjaren geschiedt, hoewel er toch tot den behoorlijken leeftijd moet gewacht worden, dan wordt de dag der bruiloft bepaald. Een Europesche vriendin die een bruiloftsplegtigheid mogt bijwonen, gaf mij daarvan de volgende beschrijving: de bruid zit gesluijerd in het ouderlijke huis, met haar schoonste sieraden opgetooid, omringt van een zeker aantal oude vrouwen. De bruidegom, die zijne bruid nog nooit gezien heeft, zit tegenover haar. In de nabijheid staat eene theetafel. Hij spreekt haar aan,

maar krijgt geen antwoord, eindelijk beproeft hij het den sluijer op te ligten; maar de oude vrouwen hebben roeden in de hand, en tikken hem gevoelig op de vingers; hij drinkt nu zelf thee, ligt eindelijk den sluijer op en laat de bruid uit zijn kopje drinken, waarop de oude vrouwen een klaaggeschrei aanheffen en eenstemming uitroepen: „O wee, de bruid heeft de thee van den bruidegom gedronken!" Nu wordt een maaltijd gehouden. Den volgenden dag zit het bruidspaar stom en onbewegelijk op staatsiestoelen; de vriendinnen komen tot hen en leggen hare geschenken op een tafel neder.

In elk Chineesch huis vindt men een schilderij, Tonk Kwees genoemd, waaraan godsdienstige eer bewezen wordt. Dikwijls staan daarbij eenige afgodsbeelden. Bestendig brandt er een lamp voor en elken dag zet de Chinees er versche rijst en thee voor. Somtijds verbrandt hij een stukje goudpapier met wierook aan de lamp, of hij schrijft eenige woorden op een stukje papier, verbrandt dat en de rook brengt zijnen voorouders de gewenschte tijding. De geheele godsdienstoefening der Chinezen heeft het verkrijgen van voordeel in den handel, rijkdom en eere ten doel; openhartig beleden enkele Chinezen mij dit. Hun tempels of pagoden zijn wel is waar dagelijks open, maar zij stellen zich gewoonlijk met hunne huisaltaren tevreden. Voor deze tempels hangen groote papieren lantaarnen; in het binnenste vindt men mede de Tonk Kwees, nevens andere afgoden; brandende lampen met wierook, goud- en schrijfpapier staan ten behoeve der offeraars gereed; bovendien heeft men er trommels, bazuinen, klokken en klopmachinen, die bij feestelijke gelegenheden allen gebruikt worden om de opmerkzaamheid der voorvaderen tot het offer te bepalen. Op den nieuwjaarsdag wordt des avonds ook nog veel vuurwerk afgestoken, zij gaan naar de graven der

voorouders, eten daar rijst met thee en brengen hen offers. (1)

Het lantaarnfeest is echter nog belangrijker. Dan maken zij namelijk van bontgekleurd en met olie doortrokken papier allerlei vormen van dieren, zooals ossen, visschen, draken en dergelijke. Hierin branden zij licht en deze groote lantaarnen worden des avonds door mannen in optogt door de stad gedragen.

Men vindt op Java ook nog enkele Hindoesche landverhuizers. De verschillende eilanden-groepen van den Archipel worden door verschillende volkeren bewoond, die oorspronkelijk tot één ras behooren. Op Celebes onderscheidt men Makassaren, Boeginezen en Alfoeren. Onder dezen laatsten naam verstaat men zulke volken, die van de kusten verdrongen, nog in de binnenlanden der eilanden wonen. Van kunsten en handwerken verstaan zij weinig en zijn aan de kustbewoners onderworpen.

De bewoners van Amboina en Ternate (Molukkers) zijn zeer traag en leven van sago en vischvangst. Onder de Cerammers, Timorezen en bewoners van Borneo vindt men vele koppensnellers. Dit moet van hen evenwel zoo verstaan worden, dat zij alleen hun overwonnen vijanden het hoofd afslaan. De Dajakkers evenwel (die op Borneo wonen) spannen hunne stamgenooten en vrienden strikken en leggen hen lagen, overvallen hen op den weg, en houwen hen 't hoofd af, dat zij in zegepraal naar huis brengen en voor den ingang plaatsen. Hoe meer hoofden iemand heeft, hoe grooter zijn aanzien bij 't volk is; een meisje zou geen man huwen, die niet een zeker aantal van zulke

---

(1) De Chinesche graven bestaan uit groote witte gewelven. De kisten bestaan in een uitgeholden boomstam; de dooden worden met thee bedekt.

hoofden als de zijnen kan toonen. Een vroegere Rhijnsche zendeling, die tegenwoordig in Zuid-Afrika arbeidt, maar lang op Borneo werkzaam was, verhaalde mij, dat hij op een morgen zijn bediende, in 't voorvertrek digt bij de deur, zonder hoofd vond. Hij had evenwel niets van den gruwel gehoord, zoo stil was de moordenaar te werk gegaan.

De Papoea's behooren tot het negerras, hebben kroeshaar en bewonen Nieuw-Guinea en de omliggende eilanden. Zij zijn onzindelijk en lijden veel aan huidziekten; zij doen weinig aan landbouw, zijn verraderlijk en aan de kust eten zij zelfs menschenvleesch. De Maleijers bewonen niet alleen de kusten van Java, maar die van de Soenda-eilanden; voornamelijk vindt men hen op het schiereiland Malakka en op Sumatra. Zij zijn de oorspronkelijke bewoners van een dezer beide landen. In vroegere eeuwen stonden zij door hunne ontwikkeling tamelijk hoog; op alle eilanden hadden zij den handel in handen; maar de aankomst der Arabieren en de uitbreiding van hun handel bragt dien der Maleijers veel nadeel toe. Eindelijk bragt de bedrijvigheid der Europeanen hun handel geheel in verval.

De Maleijers beoefenen slechts weinig handwerken, zij zijn daarentegen moedige zeevaarders en koene zeeroovers, die zelfs Europesche schepen overvallen en de bemanning, zelfs vrouwen en kinderen, of als slaven verkoopen, of zonder verschooning ombrengen. Dikwijls laten zij de gevangenen tegen een losgeld vrij, dat zij onverschrokken ter bepaalder plaatse komen halen. In de vele kleine bogten der tallooze kleine eilanden zijn hunne booten veilig voor de schepen, die hen opzoeken, maar door de ondiepten niet naderbij kunnen komen.

Tot nu sprak ik meestal slechts van vreemdelingen.

Hun aantal is echter zoo groot dat ik hen niet stilzwijgend mogt voorbijgaan. Deze vreemdelingen wonen meestal aan de noordkust van Java, terwijl het binnenland van dit eiland hoofdzakelijk, bijna uitsluitend door de oorspronkelijke bevolking, de Javanen, bewoond wordt. De bewoners van Java worden in twee volken verdeeld, die in zeden wel overeenkomen, maar in afkomst en taal verschillen. In het westen van Java, van de rivier de Lossari af, wonen de Soendanezen, die over Straat Soenda van Sumatra kwamen, dit gedeelte van Java veroverden en de oorspronkelijke bevolking oostwaarts dreven.

HOOFDSTUK IV.

ZEDEN EN KARAKTER DER JAVANEN. TAAL. LETTERKUNDE.

De eigenlijke Javanen wonen ten oosten van de rivier de Lossari tot aan straat Bali; ook vindt men er op Madoera, Bali en Lombok. Het getal der bewoners van Java kan op 12 millioen geschat worden. De kleur der huid is van die der Maleijers niet verschillend. Hun ligchaamsbouw is slank en hun voorkomen zwak. Een Javaansche koelie (1) kan slechts half zooveel dragen als een Madoeresche; daarom worden op Java gewoonlijk de laatsten gebruikt. Van nature is de Javaan vleijend en onderdanig, ook verbonden en trouw aan zijn heer als deze hem goed behandelt. Hij bemint den landbouw en arbeidt zelfs met ijver, wanneer hij daarin eenig voordeel ziet. De Europeanen beschuldigen hem gewoonlijk ván luiheid; dit verwijt is over het algemeen ongegrond, maar komt slechts uit den mond van hen, die ten koste van zijne inspanning willen leven en hem geheel uitmergelen. Al die beschuldigers, die tot dusverre zijn opgetreden, moesten bedacht hebben, dat zij in 't geheel niet bevoegd zijn daarover te oordeelen. In een leuningstoel gezeten, kan

(1) Pakkendrager.

men gemakkelijker het bevel tot den arbeid geven, dan dien op het veld onder de heete zonnestralen verrigten. De Europeanen zijn gewoonlijk regerings-ambtenaren of kooplieden; de weinigen, die naar Java kwamen om van den arbeid hunner handen zich te onderhouden, vonden dit weldra te moeijelijk en zochten een gemakkelijker middel van bestaan. Naar mijn inzien is de Javaan ook dan nog vlijtig te noemen, wanneer hij ook maar de helft van den arbeid verrigt, dien de Europeaan in zijn vaderland levert. Hij is zwakker van natuur, heeft ten gevolge van den aard van 't klimaat korter levensduur, en drukt de hitte reeds den geest van den Europeaan in zijn schaduwrijke luchtige woning, zoo werkt zij nog veel nadeeliger op het ingespannen ligchaam in de open lucht. Ook zijn de voedingsmiddelen der inlanders op verre na niet zoo versterkend als die der Europeanen. De Javaan drinkt geen wijn en eet geen vleesch; hij vergenoegt zich met rijst, spaansche peper, een stukje gedroogden visch en eenige vruchten. Zijn gevogelte moet hij voor de tafel der Europeanen leveren, hetzij om daardoor eenige centen te verdienen, of omdat de Mandor hem dwingt het voor een kleinigheid te verkoopen. Overigens kan men geen lust tot arbeid vinden bij een volk, wanneer de vrucht van zijn zweet hem weldra zal worden afgeperst. De Javaan arbeidt naar de mate zijner krachten, langzaam maar bestendig. Zijn rijst dorscht of pelt hij midden in den nacht, omdat dit een zeer zware arbeid is. De pottenbakkers draaijen des daags hun vaatwerk en bakken het eveneens des nachts. Op het midden van den dag gunt de Javaan zich een rustuur, en de Europeaan ziet zich weldra daartoe eveneens genoodzaakt; anders zit hij des middags 5 uur daar neder met een uitgeputten geest en een afgemat, tot allen arbeid ongeschikt ligchaam. Hoe

zouden wij een volk lui noemen, omdat het niet zooveel arbeid levert als de Europeaan, terwijl het klimaat den arbeid tienmaal zwaarder maakt? De maatstaf Gods verschilt ook hierin van de menschelijke. In Zijne vaderliefde zorgde Hij er voor dat de natuur in die landen, veel vruchtbaarder is dan hier. In Europa moeten de voortbrengselen haar dikwijls ontwrongen worden, maar daar verschaft zij den mensch zonder veel moeite zijn onderhoud en veel voor niets. De Europeanen verzwaren den arbeid der inlanders; en het is geen wonder, dat sedert de invoering van het kultuurstelsel, de bevolking van Java eer af- dan toeneemt. De Javaan gevoelt in die mate het vreemde juk dat hij naauwelijks zijn akker bebouwt zonder bevel van zijn hoofden. „Kita orang di bawah parentahan sjetan," (wij staan onder het gebied van den duivel) klaagde nu de een, dan de ander.

De Javaan is vreesachtig en achterhoudend, in zijn spreken kernachtig, behoedzaam en voorzigtig. De wraakzucht maakt hem echter vermetel; hij weet zijn wraaklust jaren lang te verbergen tot dat het geschikte oogenblik om er aan te voldoen zich opdoet. Hij maakt daarbij gebruik van vergif, den dolk of het vuur. Menig Europeaan, die eenigen tijd met een inlandsche vrouw leefde en haar zonder geldige reden verstiet, moest dit met zijn leven boeten. Men vindt onder hen moordenaars van beroep, en de rivieren voeren bijna dagelijks lijken van vermoorden naar de zee. Het Mohammedanisme heeft het volk zedeloos gemaakt; de Javanen zijn bekende dieven; in 't voorbijgaan stelen zij uit de huizen, breken soms hier of daar in, waarbij zij gewoonlijk onder den wand van bamboes een gat graven, in grooten getale in huis sluipen, en hun lang hoofdhaar over het aangezigt laten hangen, om zich onkenbaar te maken. In de eene hand houden zij den

blooten dolk, met de andere nemen zij alles weg wat hun aanstaat; maakt de heer des huizes de minste beweging dan is het met zijn leven gedaan.

In 't binnenland, waar de politie minder sterk is, bestaan rooverbenden, die dikwijls geheele dorpen of enkele personen geldsommen afpersen. In zulke gevallen zenden zij een bode vooruit die hun aankomst en de verlangde som bekend maakt. De aldus gewaarschuwde personen zorgen gewoonlijk voor een gastmaal en zoeken door goedheid zooveel mogelijk te winnen. Europeanen hebben elken nacht twee gewapende wachters tot hun bescherming voor het huis en langs den grooten weg staat op elk kwartier afstands een, met een sterke wacht voorzien huisje. De wachters moeten des nachts de Europeanen van post tot post vergezellen. Wegens de vele misdrijven mogen alleen de hoofden het zwaard (golok) dragen. Dit zwaard is zoo scherp dat men er met één slag een boomstam, die de dikte van het dijbeen heeft, kan afhouwen. Naar inlandsch gebruik mag men een dief, dien men bij het inbreken betrapt, dadelijk dooden. De Javanen vreezen zeer voor vuurwapenen; een ongeladen pistool, dat ik op mijne nachtelijke reizen bij mij had, was mij een toereikende bescherming. Toen ik later met de bevolking bekend was, reisde ik steeds zonder wapenen.

De Javaan weet zijne gevoelens en de aandoeningen zijns harten op eene geschikte manier te verbergen; hij is zeer op zijn eer gesteld en zou liever zijn gansche vermogen opofferen dan een eens gegeven woord breken of een verdrag schenden. Desniettegenstaande is hij leugenachtig van aard; maar schaamt zich toch, als hij op leugens betrapt wordt. Zijne leugens zijn gewoonlijk goed doordacht en moeten hem tot een doel leiden, dat men weinig vermoeden zou. Dikwijls verhalen zij eene geheel uit de lucht

gegrepen gebeurtenis en eerst eenigen tijd later komt het uit, wat zij daarmede eigenlijk bedoelden. Ontbreken er klare bewijzen, dan houden zij hunne leugens vol, ook onder de vreeselijkste martelingen. Een man uit ons dorp, een Mohammedaan, was aangeklaagd wegens diefstal van een dolk met een gouden hecht. Hij werd in de gevangenis gezet; ik werd verzocht voor hem tusschen beide te komen, maar weigerde dit, ofschoon een aanzienlijk Christen mij van zijne onschuld de plegtige verzekering gaf. De regter liet den beschuldigden rotting tusschen de vingers steken en deze aan beide einden vastklemmen; niettegenstaande de vreeselijke smart, die hij meermalen ondervond, bekende hij niets.

Na eenige dagen werd hij ontslagen. Ik vernam later dat hij toch den diefstal gepleegd en den dolk in eene bron geworpen had.

De leefwijze der Javanen is eenvoudig; zij zijn zeer matig, eten dagelijks slechts tweemaal, des morgens tegen 10 uur en tegen den avond. Slechts hier en daar drinken zij een weinig zoet sap van den areng, doch laten het zelden gisten. De goede koffij, die zij planten, moet aan de regering geleverd worden; zij zelven drinken gewoonlijk slechts een aftreksel van hard gebrande rijst. Arak (sterk soort van brandewijn), door de Chinezen uit suikerriet en rijst vervaardigd, drinken zij slechts bij uitzondering, als zij b. v. niet wel zijn; de hoofden drinken bij hun bezoeken aan Europeanen gaarne een glaasje wijn en vragen ook wel eens een glaasje cognac. Enkele Javanen geven zich aan het opiumrooken over, ofschoon de regering op dit artikel een zeer hooge belasting van invoer legde om den armen Javaan het gebruik zoo goed als onmogelijk te maken. Opiumliefhebbers rooken zich arm en ziek, en worden bij de geheele bevolking voor slechte men-

schen aangezien, zij staan om zoo te zeggen onder het toezigt der hoogere politie. Ieder opperhoofd heeft de naamlijst van opiumrookers en is nu hier of daar iets gestolen, dan wordt allereerst bij hen huiszoeking gedaan.

De Javaan heeft een sterke hartstogt voor alle spelen waarbij geld wordt opgezet; deze zijn daarom door de regering verboden. Hij vermaakt zich zeer met hanengevechten en zelfs knapen houden zich met dit wreede vermaak onledig. Ook houden zij weddenschappen bij het oplaten van vliegers in den vorm van duiven, draken of andere roofvogels. Een aan den kop gespannen snaar vervult de lucht met een eigenaardig suizen en snorren, zoodat alle vogels op de vlugt gaan; de touwen van de medestrijders kruisen elkander en snijden het een het ander aan stuk, waarbij dan hij, wiens touw het langste goed blijft, wiens vlieger het langst staat, de overwinning behaalt.

De opperhoofden laten ook nu en dan een gevecht tusschen een tijger en een buffel houden. Naar het volksgevoelen vertegenwoordigt de tijger den Hollander, de buffel den Javaan; gewoonlijk overwint na een bangen strijd de buffel den tijger.

De veelwijverij is bij het Mohammedanisme geoorloofd en ook op Java ingevoerd. Nogtans heeft de Javaan gewoonlijk maar ééne vrouw, doordien hij te arm is er meer te nemen. Zij helpt hem bij den arbeid, waarvan het gemakkelijkste gedeelte hare taak is. Zij kookt, weeft en kleurt de geweven stof; de man daarentegen wascht en naait zelfs dikwijls de kleederen. De meisjes huwen reeds in 't twaalfde jaar; echtscheidingen hebben plaats zoodra een der echtgenooten dit verkiest en zijn daardoor ook aan de orde van den dag. De Mohammedaansche wet veroorlooft overigens het ongehuwd zamenwonen. Het vrouwelijk geslacht staat op den laagsten trap van zedelijkheid en Euro-

pesche ouders mogen nooit zonder goedkeuring van den geneesheer een min kiezen.

De Javaan vereert op afgodische wijze zijne voorvaderen; alles wat op hen betrekking heeft is hem heilig, zelfs oude potten en het stof van den grond hunner woning. Een vervloeking van de voorouders wordt menigmaal met den dood gestraft.

Zelden verlaat hij zijn vereerd vaderland, en verbanning is hem erger straf dan de dood. Ofschoon de donkere zijde in 't karakter van den Javaan overwegend is, heeft hij evenwel toch ook nog wel wat goeds. Eene goede behandeling weet hij zeer op prijs te stellen en zijn dankbaarheid is gewoonlijk onbegrensd. Jegens hooger geplaatssten is hij steeds eenigzins kruipend, voornamelijk als hij een weldaad vraagt. Volgens landsgebruik buigt hij ter aarde, bij elk antwoord van zijn meerdere maakt hij telkens een buiging, spreekt nooit tegen, maar bepaalt zich tot het eenvoudig antwoord: „sahaja," d. i. „dienaar," of „ik ben uw dienaar."

Bij het waarnemen van zijn beroep is zijn eergevoel steeds in 't spel. Vergeetachtigheid kan men daarom niet strenger bestraffen dan door het werk zelf te verrigten. Onze huisjongen vergat tweemaal het huis aan te vegen; mijne vrouw nam nu den bezem ter hand; toen zij aan het werk was kwam de jongen, vroeg demoedig om vergiffenis en vergat zijn pligt nooit weder.

De Maleische taal is de taal, die langs de kust gesproken wordt; alle strandbewoners verstaan haar; ook vreemdelingen moeten zich getroosten haar te leeren. Zij is zeer zacht en welluidend, ook eenvoudig in het vormen van zinnen; zes maanden na mijn aankomst kon ik reeds in 't Maleisch prediken; nu had ik mij, wel is waar, reeds in Nederland met de studie er van bezig gehouden, maar mijne

vrouw leerde toch de taal van het dagelijksch verkeer even gemakkelijk. Zij is zoo welluidend, dat wij, een jaar na onze aankomst, dikwijls ongemerkt Maleisch met elkaâr spraken. De volkstaal (het zoogenaamde Laagmaleish) is echter van de boekentaal (het bij tegenoverstelling genoemde Hoogmaleisch) zeer verschillend. De eerste, de volkstaal, is zeer gewijzigd; de laatste is reeds eenige eeuwen oud en bloeide toen de inlandsche rijken nog onafhankelijk en in bloei waren. Waarschijnlijk hadden de Maleijers, even als verscheidene andere minder ontwikkelde volken van den archipel, vroeger hun eigen letterteekens; deze schijnen evenwel door de Arabieren verdrongen en door hun alphabet vervangen te zijn. Daar dit evenwel voor het Maleisch ontoereikend was, voegden zij er nog zes veranderde letters van hun alphabet bij, zoodat het Maleische alphabet uit 34 letters bestaat, waarvan elke letter in vier verschillende vormen kan voorkomen, naarmate zij op zich zelf staande, in het begin, in 't midden of aan 't einde van een woord komt. Men heeft dus in 't geheel 136 teekens te leeren. Het Maleisch wordt, even als alle Semitische talen van de regter- naar de linkerzijde geschreven. Wij bemerkten dat het ook zeer wel met Latijnsche letters kan geschreven worden en dat de kinderen daarmede gemakkelijker leeren lezen dan met het inlandsche of veranderd latijnsche schrift. Het laatste is reeds te veel zamengesteld.

Daarom kan ik het algemeen alphabet van professor LEPSIUS niet goedkeuren. Ook daarmede moet in de schrijfwijze verschil ontstaan, voornamelijk in de nog niet in schrift gebragte talen, waar de opvatting der klanken door het verschillend gehoor of de meerdere of mindere vorming des schrijvers belangrijk gewijzigd wordt.

De Maleische letterkunde is zeer rijk, maar bestaat meestal uit brokstukken, die uit Indische talen vertaald

werden. Ik heb er nog verscheidene leer- en woordenboeken van.

De Javaansche taal wordt in 't binnenland gesproken, wäar ook het Maleisch slechts door weinigen wordt verstaan. Het Javaansch is niet zoo welluidend als het Maleisch, maar rijker in woorden. Zij draagt geheel den stempel van het karakter en de zeden des volks. Gewoonlijk wordt zij in drie dialekten verdeeld: 1°. de taal van den aanzienlijke tot den mindere; deze heeft een meer gebiedenden toon, de voornaamwoorden des eersten persoons wijzen den rang des sprekers aan. 2°. De taal van den mindere tot den aanzienlijke; deze heeft onderdanigheid-uitdrukkende voornaamwoorden voor den eersten persoon, vleijende voor den tweeden; de zelfstandige naamwoorden er van zijn dikwijls verkleinwoorden van de eerstgenoemde. Het volk spreekt in deze taal tot zijne aanzienlijken en hooger geplaatsten, al naar hunnen rang. Zoo worden bijv. ambtenaren aangesproken met „toean," dat is mijnheer; komt men evenwel bij een regent dan waagt men het slechts tot zijn grooten teen te spreken. Kinderen spreken in dit dialekt tot hunne ouders, de vrouw tot haar man; ook bidt men daarin; terwijl de man tot de vrouw, de ouders tot het kind, de aanzienlijke tot het volk, de leeraar tot zijne toehoorders in de eerstgenoemde taal spreken en hem met „kwee" (ongeveer ons jij, kerel) toespreken. 4°. De taal van 't gewoon verkeer, die onder personen van gelijken rang wordt gesproken en ook als de beleefde spreektaal kan beschouwd worden; terwijl het volk onderling eene ruwe taal spreekt.

De Javaansche letterkunde is zeer rijk aan oorspronkelijke stukken. De letters van het Javaansch komen met de Bengaalsche vrij wel overeen. Even als alle talen van den Archipel heeft het verwantschap met het Sanskrit. Het

Javaansch wordt ook even als onze Germaansche talen van de linker- naar de regterhand geschreven; daar evenwel de letters onderling veel overeenkomst hebben, vordert het schrijven eene groote naauwkeurigheid, zoo als slechts de bedaarde Javaan die bezit. De Javaansehe schrijver teekent als 't ware zijne letters en versiert ze dikwijls met smaakvolle krullen en trekken.

De oudste schrijftaal is het Kawi. Talrijke opschriften in deze taal versieren de gedenkteekenen van den vervallen roem des volks op de muren en tempels in 't binnenland van dit eiland. De heilige boeken van den voortijd zijn in deze taal vervaardigd.

De geleerde vindt in de Javaansche letterkunde rijke bijdragen tot de geschiedenis, godenleer, anekdoten en poëzy van Java. De tooneelspelers zijn tegenwoordig eigenlijk de geleerden des volks. Zij bestuderen de meeste stukken en stellen die op hunne wajangs (tooneelvertooningen) voor. Deze tooneelspelen zijn wegens hunne onzedelijkheid niet aan te bevelen; want de meisjes, die daarbij optreden, zijn meestal ligtekooijen, en er worden dikwijls onzedelijke dingen zonder schroom besproken of als geestige gezegden in dubbelzinnige taal medegedeeld. Toch prenten zij de hoofdpunten der geschiedenis in 't volksgeheugen en hebben meer of minder vormenden en beschavenden invloed op den geest.

Hoezeer de Javaan ook in zedelijk opzigt vervallen zij, is zijn karakter toch ernstig; hij kan goed nadenken en leest gaarne. De zonen leeren het lezen gewoonlijk van hunnen vader. In elk groot dorp (kampong) houdt de daar gevestigde priester school; kunnen de ouders het slechts eenigzins doen, dan zenden zij hunne jongens derwaarts. Des avonds vereenigen zich de jongelieden gewoonlijk bij een licht en lezen stukken uit hunne letterkunde. Tot dit

doel rigten schrijvers van beroep geregelde leesbibliotheken op, waardoor zij hun geregeld onderhoud verwerven. Meer en meer leggen Nederlandsche geleerden zich toe op studie der Javaansche taal. In den laatsten tijd werden eenige leer- en woordenboekeu uitgegeven.

Veel laat zich van dit volk verwachten, als zijn karakter en taal eens door het Christendom geheiligd zullen zijn.

HOOFDSTUK V.

GODSDIENST DER BEWONERS VAN JAVA.

Niet ten onregte beschouwt SUHR het geloof aan geesten als de alleroudste godsdienst van alle heidensche volken. Nadat de mensch van God afgeweken is, en door de zonde zich meer en meer van zijnen Schepper verwijderde, zoodat hij eindelijk zijn hemelschen oorsprong en zijn Heer geheel vergat, gevoelde hij nog onwillekeurig het bewustzijn der onsterfelijkheid in zijne borst. Banden des bloeds en der liefde verbonden hem aan betrekkingen en vrienden; de dood kon die onmogelijk geheel vernietigen; er moest iets voortleven, in bovennatuurlijke krachten voortbestaan. Zoo schiep de mensch zich een geestenrijk, dat eene geheime kracht op de aardbewoners uitoefende, een soort van wereldbestuur, welks verbrokkeling in geestenregering het kortzigtig, door het aardsche beheerschte verstand, het verheffen tot de hoogste volkomene eenheid onmogelijk maakt.

Een geheimzinnige drang drijft den mensch naar de graven der voorvaderen. Dáár bij het verblijf der dooden, gevoelt de ziel zich t'huis, daar is de algemeene verzamelplaats van alle nog levenden. In de donkere eeuwenoude

wouden wordt het gemoed onaangenaam gestemd. In 't gevoel van eigen zwakheid veronderstelt de mensch het bestaan van hoogere wezens. Het gevoel zoekt de tusschenkomst der afgestorvenen, als die aan de eene zijde nog met de aarde, en aan den anderen kant met de geesten verbonden zijn, en neemt tot hen de toevlugt. Zoo ontstaat de demonen- of geestendienst, de oorspronkelijke godsdienst van den gezonken mensch, de natuurlijke godsdienst. De zaak ligt zoo voor de hand, dat deze godsdienst geen zendelingen behoeft om haar uit te breiden. Zij verbreidt zich van zelve onder alle hemelstreken, onder alle stammen der aarde, en vereenigde zich zoowel met wijsgeerige stelsels als met het openbaringsgeloof. Ofschoon het verstand haar als bijgeloof stempelt en als zoodanig verwerpt, houdt zij niet slechts stand in de talrijke heidensche godsdiensten, maar zelfs onder Christenen; ja onder de Christenen van ons verlicht Europa bestaat in 't leven nog min of meer het oude germaansche Schamanisme. (1)

Het Schamanisme, het geestengeloof en de duivelsdienst, bestaat nog tegenwoordig in het binnenland der meeste eilanden van den Archipel, waar de voorvaderen in de digte wouden goddelijke eer ontvangen. Het was ook de oorspronkelijke godsdienst der Javanen. Het volk gelooft nog thans dat wouden en bosschen door geesten, en de begraafplaatsen door de schimmen der afgestorvenen bewoond worden. In weêrwil van de invoering van verschillende godsdiensten, houdt het nog stand in het volksleven.

Reeds in vroege eeuwen kwamen zendelingen uit Hindostan naar Java en bekeerden het geheele eiland tot het Bramanisme, ofschoon het kastenstelsel nooit ingang vond.

---

(1) De vertaler laat deze beschouwing geheel voor rekening van den schrijver.

Ook het Sivaïsme en Boedhisme werden ingevoerd. In het binnenland staan nog tempels met opschriften en beelden der Indische goden versierd. Het Mohammedanisme, welks kracht op Java door Indische onverschilligheid spoedig verlamd werd, liet deze gedenkteekenen der oude kunst als bijdrage tot de geschiedenis staan, ofschoon het geheele eiland onder de heerschappij der Arabische zendelingen kwam. In de nabijheid van Modjokerto vindt men nog de fondamenten der huizen van een magtig Javaansch keizerrijk, dat in de eerste woede van geloofsijver verwoest werd. De zoon van den toenmaligen keizer werd op Madoera (eiland bij Java) tot den Islam bekeerd, en voer nu weldra met een leger de rivier de Kediri op, tot voor de muren der keizerstad en eischte dat zijn vader zich bekeeren zou. De vader weigerde; het vijandelijk leger nam de stad in en allen, die zich niet bekeeren wilden, werden met den ongelukkigen vorst ter dood gebragt. Overal moest het heidendom voor de magt der wapenen bukken; alleen in het Tenger-gebergte bleef, in de ontoegankelijke hoogten, tot op dit oogenblik een heidensche bevolking. Men noemt haar gewoonlijk vereerders van Brahma. Het komt mij echter waarschijnlijker voor dat men daar nog, even als in ouden tijd, booze geesten vereert. Zij hebben geene beelden, ook geene priesters. In elk huis is een heilige haard met heilig vuur. Eens in het jaar begeeft zich de geheele bevolking naar den top van een berg. Vooraan gaat eene oude tooveres, Doekoe, die bij deze gelegenheid met een roode sjerp versierd is. Bij den krater van den berg verrigt zij eenige plegtigheden en werpt er een steen in; de geheele bevolking volgt haar voorbeeld en luistert in geheimzinnige stilte naar het doffe rollen in de diepte. Daarna dalen zij halverwege van den berg af en brengen dan op eene vlakte den dag

door met dansen en andere vermakelijkheden. Dit is naar alle waarschijnlijkheid een offer voor den berggeest. Alle Javanen geven dit volkje een goed getuigenis; moord, diefstal en echtbreuk, de drie voorname zonden der andere Javanen, komen bij hen niet voor.

Het Mohammedanisme oefende op de Javanen slechts zijn kracht tot vernietiging der zedelijkheid uit; vreemde overheersching drukte de onderdanen; de vijandelijke gezindheid der overheerschers jegens alle beelden vernietigde de kunst; de liefde voor taal- en letterkunde verdween onder den druk eener vreemde leer, die in onverstaanbare formuliergebeden werd voorgedragen; de onzedelijkheid nam toe en verkreeg eindelijk de overhand. Portugezen en Nederlanders bedoelden alleen groot gewin in den handel; noch hun aankomen, noch hunne veroveringen aan dat verre strand bragt den inlanders eenigen zegen of verheffing des geestes. Bij de afwisseling der volken, die tot hen kwamen, leerden de Javanen telkenmaal slechts nieuwe ondeugden kennen en nieuwe onderdrukkers vreezen; door handelsgewin gedreven, verzonken zij al dieper en dieper.

Te Soerabaija werd de eerste moskee gebouwd; eerst voor ongeveer 20 jaren werd deze bijzonder heilig geachte tempel omgehaald, en de Nederlandsche regering liet in zijne plaats een prachtig gebouw zetten. De bouwmeester plaatste evenwel opzettelijk een schitterende ster in de plaats van de halve maan. In alle deelen van 't eiland werden priesterscholen opgerigt en het land is zoo vol van Santri's (priesters) dat velen hunner weder in den burgerstand terugtreden en van handenarbeid leven. Jaarlijks zeilen ook eenige schepen naar Arabië met pelgrims die Mohammed's graf bezoeken. Deze hadji's (zooals men die pelgrims noemt) kent men aan hunne witte kleederen en witten tulband.

Trotsche eigengeregtigheid ligt in de uitdrukking van hun gelaat; hun fanatisme is zeer te vreezen; zij zijn vijanden van de regering en der christenen. De koran werd nooit geheel, maar alleen enkele stukken er uit in 't Javaansch vertaald.

In 't Maleisch bestaat er eene soort van kathechismus voor het onderwijs der priesters. De Arabische formuliergebeden worden van buiten geleerd; slechts weinige priesters verstaan evenwel die taal. De plegtigheden die zij te verrigten hebben, bestaan slechts in het onverstaanbaar aframmelen van van buiten geleerde spreuken, die zij evenmin begrijpen als de tooverformulen en geschreven amuletten, die zij te koop aanbieden.

Het volk is dus in de godsdienst of in 't geheel niet, of slecht onderwezen. Priesters en moskeën worden wel is waar onderhouden, de laatsten meestal door geloften, maar de Vrijdag wordt op verre na niet algemeen als heiligendag gevierd.

Hoewel het ontheiligen van den zondag in de christenheid met reuzenschreden toeneemt, ziet het er bij ons op den Zondag feestelijk uit, maar op den Mohammedaanschen sabbat ziet men noch in de huizen, noch op de straten der Javaansche steden eenige feestelijkheid.

De priesters zijn in de moskee dikwijls alleen. Slechts bij nieuwe- of vollemaan komt voor de moskee een zeker aantal mannen die „All-illah” roepen, tot zij buiten adem op den grond liggen. De vastentijd, wordt behalve den laatsten dag, slechts door weinigen gehouden. Op nieuwjaarsdag vereenigt evenwel een gemeenschappelijke maaltijd de mannen voor de moskee. De besnijdenis wordt gewoonlijk in het twaalfde jaar verrigt; daardoor treden de knapen als mannen op en beginnen zich allerlei losbandigheid te veroorlooven. Meermalen worden ook de meisjes

besneden, ofschoon dit gebruik in strijd is met Mohammed's verordeningen. Beide, jongens en meisjes worden bij die gelegenheid de boven-voortanden afgeslepen en de holten der wortels met lood of goud volgegoten. Ook beginnen zij dan Sirie te kaauwen; waardoor de tanden eindelijk zwart worden. (1)

Deze gewoonte is zonder twijfel van heidenschen oorsprong, eene nabootsing van hetgeen met de godenzonen en godendochters (de dewi's), die in de hindoesche godenleer voorkomen, geschiedt. In 't algemeen heeft het oude heidendom zich met het Mohammedanisme zoo naauw vereenigd, dat de Javanen slechts in naam Mohammedanen, in der daad evenwel nog heidenen zijn, zelfs in hunne godsdienstige verrigtingen. In het binnenland wordt dikwijls varkensvleesch gegeten, ofschoon het gebruik daarvan in den koran verboden is. Velen gelooven nog aan de zielsverhuizing en vereeren hunne voorouders in het een of ander dier, bijzonder den Krokodil, dien zij offers brengen. Anderen offeren des nachts bij heilige boomen aan de duivelen of djin's (kwade geesten) of branden in hunne huizen voor hen wierook. Wordt een huis door eene ernstige ziekte bezocht, of overkomen de dieren ongelukken dan wordt de gansche inboedel over een heilige plaats gedragen en door de priesters gereinigd en gewijd. Sterft er iemand, dan moet weken lang een man in huis waken en door zingen den geest verjagen. Zulk huilen in den nacht is afschuwlijk en herinnert meer aan wolven dan aan menschen.

---

(1) Het bekende betelblad wordt op Java Sirin genoemd. Van binnen wordt het met kalk bestreken en er dan tabak, pinang en dergelijke ingerold. Door het kaauwen worden de lippen rood, wat bij den Javaan voor schoonheid geldt.

Het meest in 't oog vallend zijn de heidensche plegtigheden bij eene bruiloft; de sluiting van het echtverbond is trouwens een der merkwaardigste voorvallen in het menschelijk leven. Bij de rijken haalt de bruidegom de bruid bij fakkellicht naar huis; de man geeft aan de ouders der bruid een joejoer (een bruidsgeschenk), bestaande in geld en allerlei andere dingen, die de ouders, bij echtscheiding moeten terug betalen.

Het huwelijk wordt gewoonlijk ten huize van de bruid ingezegend, daarin beklimt zij, met zwavel geheel geel geverwd, het bovenlijf naakt, en een korte, met paarlen versierde rok om de lendenen, een open palankijn. De bruidegom, eveneens geheel geel geverwd, gaat of te voet of rijdt te paard. Beide zijn door betrekkingen en bruiloftsgespelen omringd; voorop gaan de muziekanten, die gewoonlijk een erbarmelijke muziek maken, want de Javanen hebben weinig smaak voor de toonkunst (1).

De dienstdoende priester gaat, met de bruilofts-optogt, over eene heilige plaats, en bij den heiligen boom spreekt hij op nieuw een zegen over het echtpaar uit, waarna elk der feestgangers een stuk geld, als offer, in de holte des booms werpt. Te huis aangekomen, wordt eene mat op den grond uitgespreid, en het eten opgedragen. De bruidegom zit tegenover de bruid en biedt haar allerlei eetwaren aan, maar zij zit onbewegelijk alsof zij niets zag. Eindelijk tast zij toe. Alles klapt nu in de handen en een vrolijke maaltijd, waarbij evenwel nooit bedwelmende dranken opgedragen worden, besluit dit feest.

Bij het voorbijgaan van een met water gevulden krater,

---

(1) Een hollandsch kapitein bragt eens eenige ezels mede, als nieuw vervoermiddel over de bergen; maar hij kon ze niet aan den man brengen. Eindelijk kocht een Javaansch opperhoofd er een, alleen „omdat hij zoo fraai zingt."

of aan eene mineraalbron, werpt de Javaan dikwijls stilzwijgend een stuk geld daarin. In het vorige hoofdstuk sprak ik reeds van zijnen eerbied voor het oude. Het Mohammedanisme veroorlooft dit alles. Hoewel het het bestaan van den alleen waren God erkent en de beeldendienst verwerpt, heeft het toch niet volkomen met het heidendom gebroken; het kan dit niet doen, zoolang in de Kaäba te Mekka, de heilige steen wordt vereerd. Even als alle dergelijke godsdiensten, stelt het zich tevreden met de bloot uiterlijke belijdenis zijner aanhangers. Het verlangt slechts den naam en het in acht nemen van eenige plegtigheden, meer niet.

Welk een rijk veld is, onder zulke omstandigheden, Java voor de zending. De akker schijnt op elke wijze toebereid; de ontvankelijke gemoedsaard der Javanen doet reeds veel verwachten; het Mohammedanisme heeft geene vaste bolwerken; het mist innerlijke kracht, theologie en letterkunde, ijver bij zijne belijders. De Javanen kennen hunne geschiedenis, en nadat zij goedwillig verschillende heidensche en grootendeels ook de Mohammedaansche godsdienst hebben aangenomen, zou het ons verwonderen, als zij het Christendom, voornamelijk als het hen in evangelischen zin, als eene zaligmakende kracht Gods, gepredikt en door een vroom voorbeeld bevestigd werd, niet aannamen. De grootste hinderpaal, die tot dusverre in den weg stond, is de Nederlandsche regering in de koloniën. Zij verhinderde stelselmatig alle zendingswerkzaamheid onder de Javanen. Als reden wendt zij de vrees voor oproer voor; eigenlijk is het slechts koelbloedige winzucht, die bevreesd is of zich schaamt om verlichte christenen, niet meer als onwetende Mohammedanen en heidenen, te kunnen uitzuigen. Hoe het hiermede ook zij, het volgende zal bewijzen dat haar gevoelen onjuist, en dat ook van Java een rijke zegen voor des Heeren schuren te verwachten is.

HOOFDSTUK VI.

INVOERING VAN HET CHRISTENDOM IN DEN ARCHIPEL EN OP JAVA.

De arbeid der Nederlandsche zending, is nog altijd, ook in ons vaderland, te weinig bekend. Het arbeidsveld is echter belangwekkend. Die eilandenwereld met met hare minstens 35 millioen inwoners, kan slechts door de Nederlandsche zending tot het Evangelie gebragt worden. Aan de Rhijnsche zending werd, wel is waar, met veel moeite vergund onder de Dajakkers, de koppensnellers van Borneo, te arbeiden, maar hare zendelingen moesten vooraf, ten minste één jaar, te Batavia onder het oog der regering blijven, om zich meer bepaald voor hun arbeidsveld voor te bereiden. Het moordende klimaat van dat gedeeltelijk moerassige eiland, waar de huizen meerendeels op palen boven de rivier gebouwd zijn, en waar men naburen en steden niet anders dan in booten kan bezoeken, deed vele zendelingen sterven. Bij een zamenzwering van de Mohammedanen met de inlanders, werden er, niet lang geleden, eenigen hunner met vrouwen en kinderen omgebragt. Ten gevolge daarvan moesten alle posten, behalve Bandjermassing, voorloopig verlaten wor-

den en de zedelingen zich een nieuwen werkkring op het eiland Sumatra zoeken.

De bewoners van Sumatra, voornamelijk die van het binnenland, zijn wilde heidenen. De bloeddorstige Battaks eten de overtreders hunner wetten en hunne krijgsgevangenen. Dit treurige lot trof in 't jaar 1840 twee Amerikaansche zendelingen, die, zonder bijzondere toestemming, een bezoek in een stad der Battaks bragten. Men kan zich gemakkelijk voorstellen, hoe smartelijk het berigt daarvan hunne vrouwen trof, die te Batavia den uitslag van de onderneming hunner mannen afwachtten. Later zond het Ned. Bijbelgenootschap een bijbelvertaler derwaarts, om den Bijbel in de Battaksche taal, die evenzoo hare eigene schriftteekens heeft, over te brengen. Een jongman uit Nederland, evangeliseerde eenigen tijd, voor eigene rekening, onder hen, maar was, door gebrek aan levensonderhoud, genoodzaakt een betrekking bij de regering aan te nemen. Door zijn ambt kan hij evenwel ook een gezegenden invloed op de inboorlingen uitoefenen. Hij zond een veelbelovenden Battakschen knaap naar Rotterdam, om aldaar opgevoed te worden. (1)

Nadat de Nederlandsche handels-compagnie in de Molukken vasten voet had verkregen, zond zij spoedig, hunnen landlieden aldaar, eenige herders en leeraars. De inlanders stonden destijds op den laagsten trap van zedelijkheid. De compagnie rekende het, met het oog op haar eigen belang, tot haren pligt, de zedelijkheid op Amboina te bevorderen. De inlanders moesten zich in den echt begeven en hierdoor werd, in elk geval, den grond voor huisselijk leven gelegd. Men begreep zelfs, dat slechts het Christendom hen tot nuttige leden der menschelijke

(1) Deze knaap is overleden.

maatschappij en tot getrouwe onderdanen konde maken, en om de predikanten tot ijver in het werk der bekeering aan te sporen, werd hen, voor elken doopeling, eene belooning van 10 gulden toegezegd, en den doopeling een nieuw kleed gegeven. Dit middel werkte, al was het niet op prijzenswaardige manier. Enkele predikanten haalden zelfs doopelingen over, door hen de helft van de belooning te beloven; zij verlangden hoogstens kennis van de tien geboden, van 't Onze Vader en der geloofsartikelen; de meesten stelden zich met de laatsten alleen te vreden. Men kan zich gemakkelijk voorstellen, welk een christendom dat was, waarbij het hart onvernieuwd bleef en de leer op het leven geen invloed uitoefende. Door het oprigten van scholen werd het onderwijs, wel is waar, langzamerhand verbeterd; ook werden er Maleische gemeenten gesticht; maar het aantal der predikanten was op verre na niet toereikend om in zoo velerlei, buitengewone behoeften te voorzien. Een dood naamchristendom bleef, op Amboia, tot in den jongsten tijd bestaan, niettegenstaande eene normaalschool sedert 20 jaren het land van inlandsche onderwijzers voorzag. Ongeveer 10 jaren geleden stelde echter de Indische regering een toereikend getal zendelingen tot predikanten aan, om in 't gebrek aan geestelijken te voorzien. Wij hopen dat deze, getrouw in hun beroep, en der gemeenten tot zegen zullen zijn. Een evenzoo dood naamchristendom werd ook op de naburige eilandengroepen uitgebreid; op de Aroër-eilanden waren 30 duizend zulke Christenen, die sedert jaren geen predikant zagen en, even als de overige heidenen, afgoden dienden. Op Timor en Rotti werd het Evangelie door zendelingen van het Nederl. Zendelinggenootschap verkondigd en een groot aantal gedoopt. De zendelingen stierven evenwel of werden terug geroepen, zoodat de gemeenten aan zich zelven

zijn overgelaten. Het is helaas, ook daar met het Christendom slecht gesteld, en het ware te wenschen dat er minder, maar beter onderwezenen gedoopt werden. Een weinig zuurdeesem verzuurt het geheele deeg. Indien het zout smakeloos wordt, waarmede zal het gezouten worden? Wanneer zullen de Nederl. evangelieverkondigers duidelijk inzien dat het van buiten kennen van de drie genoemde geloofsstukken nog niet tot christen maakt? Alleen dan, als zij op bekeering des harten aandringen, kunnen zij eene blijvende vrucht van hunnen arbeid verwachten.

Aan het noordelijk uiteinde van 't eiland Celebes, in de Minahasse, ontstond onder de Alfoeren in de laatste 20 jaren de bloeijendste der Nederlandsche zendingen; in weinige jaren vormden zich gemeenten van 3 tot 6000 zielen. Deze getallen klinken verblijdend, maar met het oog op boven beschreven zendingswerkzaamheid, is het te betwijfelen of er veel degelijks blijft bestaan. (1) De regering was met deze zending zeer ingenomen; maar naauwelijks waren de inlanders door het Christendom eenigzins beschaafd of zij voerde het kultuurstelsel in, d. i. er moesten voor de regering gedwongen plantagiën aangelegd worden, waardoor zij ten minste een vijfde van de opbrengst des lands voor zich heeft. Om dit juk te ontkomen, trok het grootste gedeelte der jonge mannen van 't eiland weg en nam op Java dienst als soldaat.

Op Java zelve deden de Nederlanders geene pogingen tot verbreiding des evangelies onder de inlanders; de regering zou daartoe nooit hare toestemming gegeven hebben.

---

(1) De vertaler durft niet op zich nemen te bewijzen, dat de in de Minahasse gevolgde zendingsmethode overeenkomt met de vroeger in den tekst beschrevene, die in een vroeger tijdvak tehuis behoort.

Door geregeld aangestelde predikanten zorgde zij wel steeds voor het welzijn der blanken en der gemengde bevolking, maar den inlanders onthield zij het evangelie. Bij de onderwerping der inlandsche opperhoofden verbond zij zich om: behalve te Batavia, Samarang en Soerabaja, de drie hoofdsteden van Java, nooit zendelingen toe te laten. Wel worden die streken door duizenden bewoond, maar het leven der meeste Europeanen aldaar, is zoo zeer in tegenspraak met het evangelie, en dikwijls met de algemeene voorschriften der zedeleer, dat er niets van te verwachten was; want Mohammedanen beleden openlijk, dat zij, als zij Christenen werden, veel slechter moesten worden dan zij zijn. Welk een schrikkelijk getuigenis in den dag des oordeels! In spijt van den tegenzin der regering en van de moedeloosheid der christenen in Nederland, vond het evangelie op Java ingang; het woord des Heeren: „als deze, zijne discipelen, zwijgen, zullen de steenen haast roepen," werd op Java vervuld. De wijze, waarop dit geschiedde, zal ik in 't volgende hoofdstuk nader verhalen.

Intusschen wil ik nog iets naders over de inlandsche christengemeente van Depok mededeelen. Depok was vroeger een landgoed, zeven uren van Batavia verwijderd. De eigenaar was, blijkens zijn naam, van Fransche afkomst; hij had vele, ik meen 48, slaven. Bij zijn testament schonk hij zijnen slaven het landgoed als onvervreemdbaar eigendom, op voorwaarde dat zij het Christendom moesten aannemen. Na zijn dood leerden zij, even als elders, de 10 geboden, het Onze Vader en de 12 artikelen van buiten en werden door een Nederlandsch predikant van Batavia gedoopt. Deze gemeente bestaat tot op dezen dag. Wel verviel het landhuis, maar er werd een nette houten kerk gebouwd, benevens een zeer ruime predikantswoning, waarbij een fraaije koffijtuin behoort. Bamboesstruiken en

loofboomen van allerlei aard, geven in de nabijheid een liefelijke schaduw; geurige bloemstruiken vervullen de lucht met welriekende geuren; langs het huis ruischt, in het dal, achter een boschje, een snelle beek, in wier koele golfjes wij elken namiddag een bad namen, tot dat in den regentijd een krokodil ons verjoeg. Verder in de diepte ligt, aan beide oevers der beek, het dorp Depok, waar, gedurende den regentijd vele afwisselende koortsen heerschen. Nogthans willen de inlanders hunne huizen niet op de hoogte, in de nabijheid der kerk verplaatsen, ofschoon zij het bijna zonder kosten konden doen, want zij vreezen het naauwkeuriger toezigt van den zendeling. De gemeente werd in den eersten tijd door Nederlandsche predikanten uit Batavia bediend. Gedurende de werkzaamheid van den zendeling MEDHURST op Batavia, predikte hij er dikwijls en schreef ook, hoofdzakelijk voor deze gemeente, eene Maleische verklaring van 't Evangelie van Mattheus. Later stelde de regering den zendeling WENTINK als zielzorger voor Depok aan en gaf hem een inlandschen schoolmeester tot helper. Hij werkte daar zestien jaar en vestigde eene school voor inlandsche kinderen. Voor de middelklasse was de vestiging dezer school een gewenscht middel voor de opvoeding der kinderen; ongelukkig kwam zij in verval. Voor het geestelijk welzijn der gemeente gaf WENTINK zich veel moeite; maar hij was een wettisch man en trok de inlanders noch door vriendelijkheid, noch door dienstvaardigheid aan, maar wilde hen in de kerk dwingen. Bij het uitgaan der kerk liet hij hen altijd tellen en elke achtergeblevene moest hem, tot straf, een bamboesriet brengen. Zoodoende hadden zijne preeken, die menigeen slapend bijwoonde, geen invloed, te meer, daar men in zijn gedrag veel berispelijks vond.

Kort vóór onze aankomst werd de zendeling VAN CATTENBURGH te Depok geplaatst. Hij was gehuwd met eene nicht van WENTINK, die weinig kennis van geestelijke zaken openbaarde; maar in de huishouding zeer vlijtig was.

CATTENBURGH was in zijne handelwijze zeer onbaatzuchtig; het Indische klimaat had echter in korten tijd reeds nadeelig op zijn, anders bedaard, gestel gewerkt. Ofschoon de inlandsche schoolmeester op de oude wijze voortwerkte en zijn broeder tot medehelper had, was de school niet goed voorzien. In strijd met de bepalingen van het testament vertoonden zich op Depok, zelfs vóór de predikantswoning, dansmeisjes (1) en tooneelspelers, die door de inwoners uitgenoodigd werden.

Ik zelf kon weinig doen om deze gebreken te verbeteren, ik kende de taal niet genoeg om onder de inlanders te werken en vergenoegde mij daarom met mijn voorbeeld te prediken. Door een besluit van bestuurders te Rotterdam, aan dit voorloopige verblijf gebonden, zag ik mij genoodzaakt alles te vermijden wat het zamenleven had kunnen storen, zonder er nog van te spreken, dat ik niet geregtigd was in de regten van een ander te treden.

Mijne vrouw en ik bleven vijf maanden te Depok. Inwendig hadden wij menigen zwaren strijd. Rondom lag het onbearbeide zendingveld. Depok had eene stad op een berg, een licht in de duisternis moeten zijn, en helaas, was het ook daar stikduister. Hier konden wij niet werken, en zonder bepaald verlof van de regering mogten wij niet verder reizen. Meermalen reed ik naar Batavia, om er werk van te maken; maar destijds haastte men zich niet met de eenvoudigste staatszaken. Ofschoon ik altijd vriendelijk ontvangen werd, moest ik toch wachten. Deze

(1) Deze dansmeisjes zijn ontuchtige vrouwen.

tijd van wachten, hoe onaangenaam ook in menig opzigt, was toch niet zonder nut voor ons. Wij leerden intusschen de taal, maakten ons met het land, de zeden, de levenswijze der inlanders en de gezondheidsmaatregelen, die Europeanen onvermijdelijk noodzakelijk zijn, bekend en deden ook links en regts uitstapjes.

Bepaaldelijk bezochten wij dikwijls een naburig landgoed, welks eigenaar, een oud matroos, een vriendelijk man was. Hij stierf nog tijdens mijn verblijf te Depok. Ik ging op de begrafenis en bemerkte toen dat men in Indië veel te ligt over den dood denkt. De overledenen moeten denzelfden, of uiterlijk den dag na 't overlijden begraven worden. Zij verdwijnen als 't ware en men denkt niet meer aan hen! De grenzelooze ligtzinnigheid verdringt alle ernstige gedachten. In de kamer, naast de doodkist, vermaakten zich de kinderen, terwijl de ambtenaren alles onder 't zegel legden.

Hoe blijde waren wij toen eindelijk een bode van Br. SCHOT ons de tijding bragt, dat het verlof tot voortzetting der reis weldra zou aankomen. Dit geschiedde ook, nadat wij vijf maanden te Depok hadden doorgebragt, en nog was het een gunst!

Binnen weinige dagen trokken wij reisvaardig naar Batavia, van waar de stoomboot ons naar Soerabaija moest brengen. Van daar hoopten wij nog eene scheepsgelegenheid naar Timor te vinden, vóór de oostewinden begonnen te waaijen.

HOOFDSTUK VII.

VERTREK NAAR OOST-JAVA. SOERABAJA. CHRISTENDOM EN EVANGELISATIE ALDAAR. VADER EMBDE. COOLEN. DOOPSBEDIENING.

Ons eerste verblijf te Batavia duurde slechts eenige dagen; ook nu vertoefden wij aldaar niet langer dan drie dagen, om onze zaken in orde te brengen en te doen inschepen. Br. SCHOT was met een Hollandsch meisje verloofd, maar mogt, volgens de Indische wet niet huwen, dan na zes maanden in Indië geweest te zijn. Hij verkreeg verlof om met een landsvaartuig naar Timor te zeilen, terwijl dit ons geweigerd werd. Zijne verloofde, Mejufvrouw D., ging dus in gezelschap van mijne vrouw op reis. Een bont gewoel van reizigers bewoog zich op de stoomboot; Europeanen, Maleijers, Arabieren en Chinezen trof men er door elkander aan. De hofmeester was een Bengalees. Daar wij de laatst ingeschreven passagiers waren, werden ons onze hutten in de nabijheid der machine aangewezen, waar mij eene ontzettende hitte drukte. Die van mijne vrouw en van hare reisgenoote, was in dit opzigt iets beter. De warmte en het geraas der machine hielden mij den ganschen nacht uit den slaap. Des morgens stond ik op met drukkende hoofdpijn. Het weder was wel is

waar fraai, maar wij hadden tegenwind en tegen stroom. Door het stooten van 't schip werd ik spoedig in de ergste mate zeeziek. Over het achterste gedeelte van 't schip was gelukkig eene groote tent gespannen, om de reizigers tegen de loodregt neêrvallende zonnestralen te beschermen. Ik wierp mij in een zoogenaamden ziekekestoel, dien men naar welgevallen tot zitten of liggen kan inrigten, en waarin ook de knieën hooger geplaatst en de beenen in liggende houding gebragt kunnen worden. Den ganschen dag verliet ik dien stoel niet, en bleef ook des nachts in die beschreven houding. Dit was aangenamer dan in mijne hut. De zeelucht is in deze streken niet te koel en mijne tent beschermde mij tegen de stralen der maan. Toen leerde ik Ps. 121 eerst regt verstaan. Des nachts verkwikte mij de slaap tamelijk wel; den volgenden dag durfde ik echter nog niets gebruiken, want de zeeziekte, ofschoon niet meer zoo hevig, had mij nog niet verlaten. Eindelijk sprak een der passagiers mij aan en raadde mij, een glas Engelsch port te drinken; ik deed het, gevoelde mij kort daarna veel beter en kon reeds aan 't middagmaal deel nemen. Des avonds dronk ik nog een glas goeden grog, en sliep weder op het dek. Op mijne latere zeereizen gebruikte ik dit middel steeds met gevolg tegen de zeeziekte.

Ik gevoelde mij tamelijk hersteld, toen onze stoomer voor Samarang het anker wierp. Wij gingen aan land, even als de andere passagiers. Weldra ontmoetten wij Br. HOEZOO, die over onze aankomst zeer verheugd was. Hij had met ons de reis van Rotterdam naar Batavia gedaan en moest te Samarang eene zending beproeven. Ingevolge zijne instructie, moest hij zich twee jaren uitsluitend met de studie der Javaansche taal bezig houden, en, om geen opspraak te verwekken, zich van alle zendingwerkzaamheid

onthouden. Wij kwamen aldaar ook in kennis met den waardigen zendeling BRÜCKNER, zijne vrouw en dochter, de weduwe van den voortreffelijken zendeling BECKER, die kort te voren te Bandjermassing stierf. In het vaderland teruggekeerd, had ik het genoegen de laatstgenoemde, met hare beide zonen, in 't zendingshuis te Barmen te ontmoeten. De zendeling BRÜCKNER was reeds destijds, wegens gevorderden leeftijd, rustend. Hij had de zending voortreffelijke diensten bewezen, en was in 's Heeren hand het werktuig om de evangelisatie van Java voor te bereiden. Hij zag wel is waar in de omstreek van Samarang weinig vrucht van zijn arbeid, maar weldra zullen wij zien, welk een overvloedige vrucht zich in een ander gedeelte des eilands openbaarde.

De Nederlanders hadden tot dien tijd geene eigenlijke zending op Java toegelaten. Toen nu evenwel de Engelschen er in naam van den Prins van Oranje bezit van genomen hadden, zond het Londensche Zendeling-Genootschap den zendeling BRÜCKNER met twee anderen derwaarts. Hij vestigde zich te Samarang, vervaardigde een woordenboek en eene spraakkunst, vertaalde het Nieuwe Testament, schreef eenige traktaatjes en liet een en ander in Bengalen drukken. Ik hoop later mede te deelen hoe het met deze geschriften ging, en welke uitwerking zij hadden. Jammer dat hij later door Baptisten-zendelingen overgehaald werd tot een gewijzigd gevoelen over den doop, in dienst van het Baptisten-Zendinggenootschap overging en zich door dezen stap in zijn' arbeid eenigzins belemmerd zag.

Te Samarang bleven de meesten der passagiers, wij kregen daardoor betere hutten, zoodat de verdere reis naar Soerabaja eene hoogst aangename was. Te Batavia had ik reeds opgemerkt, dat slechts bij weinigen een ernstig Christendom te vinden was; op de stoomboot kon ik mij

ten volle overtuigen dat de meesten hunne godsdienst in Nederland lieten. (1) Elke poging, om inlanders tot het Christendom te bekeeren, werd rondweg eene dwaasheid genoemd. Eenigen erkenden openlijk dat zij niet in God geloofden; een was er die de zielsverhuizing aannam; toen ik hem vroeg in welk dier zijne ziel vroeger woonde, brak hij, verlegen geworden, het gesprek af. Met regt kan men zeggen dat de buik de god dezer en dergelijke menschen is; eten en drinken en vermaken van allerlei aard, is hun eenig streven; in teugellooze begeerlijkheid wordt het vleesch gediend, zoodat alle schaamtegevoel schijnt verstikt te zijn. Dit leven der zonde wordt openlijk beleden en als iets geheel natuurlijks voorgesteld.

Toen wij de stoomboot verlaten hadden en de haven van Soerabaja oproeiden, ontmoetten wij Br. SCHOT, die aldaar vertoefde. Kort daarop vertrok hij naar Timor, terwijl wij ons op een verblijf van minstens 10 maanden te Soerabaja moesten voorbereiden; want Timor is een afgelegen eiland, waarmede slechts weinig handelsverkeer is. Daardoor wordt het, slechts nu en dan, door een Arabisch of Chineesch schip bezocht. Deze zeilen gewoonlijk derwaarts tegen het einde der westmoesson, op het laatst in 't midden van Maart; gedurende het lossen en laden beginnen de ooste-winden te waaijen, waarmeê zij regtstreeks naar Java kunnen terug keeren.

Na eenige dagen kwamen wij bij vader EMBDE t'huis; zijne woning was echter te zeer in de nabijheid der rivier gelegen en zeer vochtig. Herhaalde aanvallen van buikloop, die mij hevig aangrepen, noodzaakten ons, voorloopig weder in het logement te gaan, hoe onaangenaam ons zulk eene woning ook zijn mogt.

---

(1) Of ze in 't vaderland godsdienst hadden? *(Vert.)*

Op ons verblijf te Soerabaja zie ik steeds met blijdschap en dankbaarheid terug; ik stond daar niet op mijzelven, maar vond er vrienden die mijne gevoelens deelden. Er bestond destijds eene Zendingvereeniging, die in de uitbreiding van 't godsrijk levendig deel nam. Zij werkte niet alleen onder Mohammedanen en heidenen, maar beijverde zich ook in 't verbreiden van christelijke kennis en christelijk leven onder de, overigens zoo verwaaarloosde, kleurlingen.

Om dit doel te bereiken, werd met goedvinden van den predikant aldaar, elken avond eene bijbellezing, gedeeltelijk in 't Maleisch, gedeeltelijk in 't Hollandsch gehouden. Ik nam daaraan deel, ging er nu en dan voor en hield daar mijne eerste toespraken in de zendingwereld. De man, van wien alle geestelijk leven uitging, die te Soerabaja, zoowel als in de zending onder de Javanen, de opgewektheid levendig hield, was de eenvoudige, vrome, hoogbejaärde horologiemaker van Soerabaja, vader EMBDE. Het is wel de moeite waard eens even stil te staan bij dit eenvoudige, maar gezegende werktuig des Heeren, de man, wiens leven bovendien geheel is zamengegroeid met de zending aldaar.

Vader EMBDE was afkomstig uit Waldeck in Duitschland, van beroep molenaar, later werd hij grootendeels door eigene oefening, een bekwaam horologiemaker. Hij bezat zekere oorspronkelijkheid, die hem tot een degelijk medearbeider op den akker des Heeren maakte. Toen hij in zijne jeugd van een land hoorde, waar het nooit winter werd, meende hij dat dit in strijd was met het woord Gods (Gen. VIII vs. 22). (1)

---

(1) De heer HARTHOORN, spreekt in zijne „Kritische bijdrage" over EMBDE op zulk eene wijze, dat hij blijkbaar bedoelt hem bespottelijk te maken. De wijze, waarop in den tekst over hem gesproken wordt, geeft aan de voorstelling van H. eene belangrijke wijziging.

Met eigen oogen wilde hij zich daarvan overtuigen en ging te Amsterdam als matroos op een schip naar Batavia. Te Batavia aangekomen, werd hij tot de krijgsdienst gedwongen, en nam, gedurende eenige jaren deel aan den strijd tegen de oproerige volksstammen van Borneo. Onder de velerlei gevaren, die hem daarbij gedurig dreigden, werd hij door de genadige hand Gods bewaard. Na zijn ontslag uit de dienst, vestigde hij zich als horologiemaker te Soerabaja, waar hij zich, bij al zijnen arbeid der liefde, tot aan 't einde zijns levens, van den arbeid zijner handen onderhield. Hij huwde met de dochter van een inlandsch regent, en overtuigde vele Europeanen, die naar de aldaar heerschende gewoonte, met inlandsche vrouwen en in concubinaat leefden, dat het billijk en christelijk zou zijn met deze vrouwen te huwen. Voor zijne kalanten had hij altijd een passend woord vóór hij hen liet vertrekken. Onder de kleurlingen, die hij zich met liefde aantrok, vond hij eenige medewerking; onder de Europeanen minder, velen haatten hem zelfs bitter en deden hem hunnen haat gevoelig ondervinden. Eens was het reeds zóó ver dat hij door een resident uit zijn huis zou gezet worden. „In „dezen nood," zoo verhaalde hij zelf mij, „rigtte ik „geen adressen tot menschen, maar zond des te dringender smeekingen naar omhoog, en zie, twee dagen „vóór ik aan de deur gezet moest worden, werd die „ambtenaar plotseling door een anderen vervangen. Toen „ik dezen verlof vroeg om den grond te koopen, waarop „mijn huis stond, gaf hij mij dien zonder voorbehoud „ten geschenke." Zoo help det Heer de zijnen! De soldaten deden hem des nachts veel overlast aan, 't zij door leven maken, of het besmeren van zijne woning, of door het aanplakken van schimpschriften aan zijne deur. In zekeren nacht werden er evenwel eenigen door de voor-

bij trekkende wacht verschrikt en sprongen in de rivier die voorbij 't huis loopt. Één hunner verdronk, en van dien tijd af liet men hem met rust. Als iemand bij hem aan huis vloekte, joeg hij hem de deur uit; eenige officieren wisten zich hiervan tot hun voordeel te bedienen.

Wanneer zij hunne horologiën kwamen halen, begonnen zij te vloeken, en de goede man joeg hen dan, in plaats van betaling te vragen, de deur uit. Maar op eens veranderde hij zijne handelwijze; als namelijk weder een officier in zijne tegenwoordigheid een vloek uitsprak, liet hij hem voor het repareren van zijn horologie den dubbelen prijs betalen. Dit middel werkte beter, uit liefde voor hunne beurs, onthielden zij zich voortaan, om in zijne tegenwoordigheid te vloeken.

Wegens aangewende pogingen tot evangelisatie, werd hij eens voor twee weken in de gevangenis gezet en moest hij eene geldboete betalen. Dadelijk na zijne vrijlating nam hij een zak kopergeld, wierp dien voor den resident, zeggende: „wanneer ge alleen dit begeert, staat u alles ten dienste."

Vader EMBDE had voor zich zelf slechts weinig behoeften; maar voor 't rijk Gods had hij alles over. Zijne kleeding was zeer eenvoudig; zijne spijze eveneens. Dagelijks vergenoegde hij zich met wat rijst en een worst; deze leefwijze deed hem zoo lang gezond blijven. Hij liet Maleische traktaatjes drukken, zoowel voor Java als voor de zendelingen op andere, buiten Java gelegen posten, die hij, even als vele andere Hollandsche christelijke geschriften, verdeelde. Hij hield zich weldra overtuigd dat de hoog-Maleische Bijbelvertaling, ofschoon een werk van groote geleerdheid, te veel Arabische uitdrukkingen heeft, en daar de boekentaal, waarin zij gedrukt is, door 't volk niet meer verstaan wordt, deze vertaling noodzakelijk door

een andere moest vervangen worden. Hij liet daarom eene vertaling des N. T. in de de volkstaal bewerken. Toen deze behoorlijk nagezien en verbeterd was, liet hij ze op Batavia drukken en verpandde zijn huis om de kosten te dekken. Van de noodzakelijkheid en de waarde dezer nieuwe vertaling overtuigd, stichtten eenige mannen hierop te Batavia een Bijbelgenootschap, en namen den last van vader EMBDE's schouderen af. Deze vertaling des N. T. werd sedert meer dan eens herdrukt.

Ofschoon hij niet regtstreeks onder de Javanen kon arbeiden, wist hij evenwel zijn doel toch te bereiken; en zijn arbeid was niet vergeefs in den Heer!

Vader EMBDE was ook zendeling in zijn huis. Zijne vrouw werd door hem tot het Christendom bekeerd, en op 't gebied der zending was zij zijne regterhand. Door hare vorstelijke betrekking was zij algemeen geacht; zij had een helder verstand en kende de Javaansche taal zeer goed. Zij schreef kleine traktaatjes, die de heilboodschap in Christus bragten; terwijl EMBDE die in stilte liet verspreiden of ook wel hier en daar in de kampongs aan de huizen plakte. De Nederlandsche regering zocht nu wel is waar den dader, maar ontdekte hem niet. Omdat die traktaatjes geene vruchten schenen op te leveren, liet hij andere, in Arabische letters schrijven en in de heilige boomen leggen. Deze trokken aandacht en belangstelling, zoowel doordat zij met de heilige letters geschreven als omdat zij op heilige plaatsen gevonden werden. Van toen af zochten de Javanen het Christendom ten minste van naderbij te leeren kennen. Intusschen kwam Java onder de bescherming der Engelsche kroon; de Evangelieverkondiging werd vrij; het N. T. van BRÜCKNER kwam in 't licht, benevens vele Javaansche traktaatjes. EMBDE's vrouw verkocht traktaten op de marktplaats en bragt het Evangelie

in de huizen der aanzienlijke Javanen. Er ontstond eene zekere opwekking in de gemoederen; de geest Gods dreef tot onderzoek der schrift aan; maar eigenlijke bekeeringen hadden nog geen plaats. Zoodra Java weder onder het Nederlandsche bestuur terug kwam, werd alle zendingswerkzaamheid op nieuw verboden; BRÜCKNER's vertaling des N. T., nevens alle overige Javaansche traktaatjes werden door de regering onder slot en grendel, ja zelfs onder het zegel gelegd, en tot aan 't jaar 1848 mogt geen exemplaar rondgaan, en ook toen nog slechts 50, hoogstens 100 te gelijk.

Vader EMBDE werd eens ingelicht dat men huiszoeking zou doen, en daardoor kon hij, vóór de ambtenaren in huis kwamen, eenige kisten Javaansche boeken, die hij niet aangegeven had, bij een Engelschen vriend verbergen en later in stilte verdeelen.

In den verderen loop der zaken bewees de Heer dat Hij evenwel de sterkere was, en dat ook hier de poorten der hel zijne gemeente niet zouden overweldigen, ofschoon EMBDE's vrouw stierf en de Evangelisatie onder de Javanen veel aan haar verloor.

In dien tijd arbeidde de zendeling MEDHURST onder de Chinezen te Batavia, zonder echter regtstreeksche uitwerking te zien noch in zijne scholen, noch door zijne prediking; hij reisde ook dikwijls naar Soerabaja; maar zoodra hij daar aankwam, werd hem een Javaansch politiebeambte medegegeven, die hem overal moest vergezellen, om elke aanraking van den Javaan met het Christendom te verhinderen.

Een hooggeplaatst persoon nam zelfs eenige malen een Chineschen potsenmaker aan, die den zendeling door zijne tegenwoordigheid moest kwellen en overal bespottelijk trachten te maken.

Inmiddels verwekte God een ander, zonderling werktuig, dat wij bijna met BILIAM zouden vergelijken. Een Kreool, met name COOLEN, die vroeger van geen christelijken wandel was, en wiens leven uit christelijk standpunt beschouwd steeds iets te wenschen overliet, vestigde zich in een uitgestrekt bosch (1) en wist een aantal Javanen rondom zich te vereenigen. Des zondags stelde hij hen in den wajang (eene soort van tooneelvertooningen) stukken uit de bijbelsche geschiedenis voor en onderwees hen nader in het historische van 't christendom. Eenige Javanen werden daardoor diep getroffen en kwamen eindelijk met menschen, die vader EMBDE bezochten, in aanraking. Bij hem erlangden zij eene diepere kennis van de heilwaarheden en kregen ook boeken. Eindelijk kwamen er eenigen die den heiligen doop begeerden; maar zij hadden geen regt begrip van dien gewigtigen stap; want zij hadden de zaligmakende kracht des Evangelies nog niet aan 't hart ervaren, ofschoon zij JEZUS als den heiland der wereld erkenden. Zij vraagden namelijk hoeveel traktement zij maandelijks ontvangen zouden, als zij christenen werden! Zij hadden niet begrepen dat een christen zich van den arbeid zijner handen moet onderhouden en dat hij die niet arbeidt ook niet zal eten.

Deze vraag behoeft ons evenwel niet te zeer te verwonderen; de Javanen beoordeelden het Christendom geheel overeenkomstig met datgeen wat zij van zijne belijders in de Indiën zagen, die, als regeringsambtenaren of kooplieden op gemakkelijker manier dan zij hun brood verdienen. Zij stelden zich dus voor, dat de regering ook hen, zoodra zij christenen werden, in hare dienst zou nemen en een vast jaargeld betalen moest.

---

(1) Noordelijk van Soerabaja gelegen.

Vader EMBDE begreep echter dat de tijd van doopen nog niet gekomen was; hij stelde dat nog zeven jaren uit; toen spraken de doopkandidaten niet meer van traktement, maar verzochten zoo dringend om den doop, dat men er op bedacht moest zijn hunnen wensch te vervullen. Hun aantal was inmiddels grooter geworden, door hunne eigene zendingswerkzaamheid, in dien tusschentijd onder hunne landslieden, in 't binnenland van 't eiland, ondernomen. Aanvankelijk waren er 12 doopkandidaten; spoedig groeide hun getal tot 50 en met der tijd wies de gemeente op deze wijze, zonder medewerking van een zendeling, tot meer dan 500 zielen aan. De Hollandsche predikanten waren in het begin vreesachtig om den doop te bedienen; eindelijk rekenden zij dit evenwel hun pligt en maakten voortaan geene zwarigheid meer.

De heer COOLEN stond de gedoopten niet toe langer op zijn landgoed te wonen; het schijnt dat hij een eigenaardig, met fabelen vermengd Christendom onder hen wilde invoeren en van hunne diensten zooveel mogelijk voordeel wilde trekken. Zij geraakten met hunne gezinnen in groote verlegenheid, maar de Heer zorgde weder, al was het niet door een louter, toch door een edeler werktuig dan het vorige.

Zekere heer G. had 6 uren van Soerabaja, een landgoed, waar vele Javanen onafhankelijk woonden; het dieper gelegen gedeelte was een bosch, dat de Mohammedanen door geesten bewoond achtten, waarom zij vreesden aldaar woningen te bouwen. Genoemde heer gevoelde zich destijds door bijzondere omstandigheden gedrongen om aan de inlandsche christenen eene liefdedienst te bewijzen en gaf hun verlof dat bosch uit te roeijen en er zonder betaling woningen op te rigten. Het Zendinggenootschap te Soerabaja leende de helpende hand bij de stichting eener

kleine kerk en schonk eene klok. Op allerlei wijzen verdienden de Javaansche christenen hun brood, en hielden godsdienstoefening zoo goed zij dit konden. Dikwijls evenwel trokken zij naar de stad en haalden bij vader EMBDE geestelijke spijze. Ook verkondigden zij het Evangelie aan hunne landslieden. Twee uren van Soerabaja vereenigde zich eene kleine gemeente; eene andere in de nabijheid van Kedirie, nog anderen woonden verstrooid in de verschillende dorpen. Het N. T. van BRÜCKNER werd eindelijk door de regering weder uit het magazijn te voorschijn gebragt. De heer GUERICKE had, in dienst van het Nederlandsche Bijbelgenootschap, eene nieuwe vertaling van 't N. T. bewerkt. Deze werd in Nederland gedrukt, als artikel van boekhandel ingevoerd en mogt door de regering dus niet in beslag genomen worden. Daar het een fraai gedrukt kwarto boek is, werden vele exemplaren tot verminderde prijzen aan Javanen van allerlei stand verkocht; hoofden gaven haar zelfs hunne zonen als leesboeken ten geschenke.

Ofschoon de werkzaamheid niet planmatig ondernomen was en het zaad des Evangelies in allen eenvoud werd gestrooid, ontkiemde het heerlijk en het werk nam weldra boven verwachting en kracht van zijne stichters toe.

Zuster EMBDE hielp haren vader getrouw; zij kende de Javaansche taal zeer goed en vervaardigde verscheidene vertalingen. Ook rigtte zij te Soerabaja eene school op voor kleine kinderen van alle kleuren en rassen. De kleine bijdragen, die zij bragten, vloeiden alle in de zendingkas, waardoor deze de posten op andere eilanden te hulp kwam. Zuster EMBDE nam eerst in 1848 eene maandelijksche toelage van 25 gulden van het N. Z. Genootschap aan en werkt tot heden in haren stillen werkkring gezegend voort.

HOOFDSTUK VIII.

JAVAANSCHE CHRISTENGEMEENTEN TE SIDOKARÉ EN MODJOWARNO. JELLESMA. ONZE ZENDINGSWERKZAAMHEID TE SIDOKARÉ.

In het jaar 1847 deed een Nederlandsch predikant (1) als Inspector van het N. Z. Genootschap eene bezoekreis naar de verschillende posten in den Archipel. Hij zag de gemeente van Java en merkte teregt op, dat het tijd was haar onder de leiding van een zendeling te plaatsen, zoowel tot hare eigene opbouwing, als tot leiding der Evangelisatie. De zendeling JELLESMA, die vroeger op Ceram stond en den Inspector op zijne zendingsreis vergezelde, werd op dezen post geplaatst. De eendragt kon ongelukkiglijk niet lang bestaan; dit was reeds vooruit te verwachten, want JELLESMA en EMBDE hadden eene tegenover gestelde geloofsrigting; beiden hielden streng aan hunne gevoelens vast. JELLESMA handelde in de gemeente geheel op eigen gezag, zonder daarbij den stichter te erkennen, en zocht hardnekkig twee veranderingen in uiterlijke zaken te weeg te brengen, waaraan vader EMBDE even zoo vasthield. Deze had de gewoonte ingevoerd om bij den

---

(1) Ds. L. J. VAN RHIJN.

doop de mannen het lange hoofdhaar te laten afsnijden en elken doopeling een nieuwen naam te geven; voor 't eerste vond hij zijn bewijs in 1 Cor. XI: 14, voor 't andere in de algemeene christelijke gewoonte die op Openb. II: 17 steunt. JELLESMA verklaarde beide zaken onbewimpeld voor ongerijmd; naar zijn gevoelen waren zij Javanen en moesten Javanen blijven, die in niets zich van hunne landslieden onderscheiden; als reden gaf hij op zijne vrees dat de regering zich zou ergeren en de Evangelisatie verbieden. Hierin had hij ongelijk; de regering wist reeds lang dat er Javanen tot het Christendom bekeerd werden. Zij sloot daarvoor evenwel de oogen, omdat zij het niet verhinderen kon en er geen nadeel van leed. Zij kon van deze, even als van de andere onderdanen slechts gehoorzaamheid eischen; haar die te betoonen was christenpligt; de gemeenten daartoe, even als tot een reinen christelijken wandel aan te sporen, was de pligt van den zendeling. JELLESMA had bovendien moeten bedenken dat om des hoofdhaars en naams wille de liefde niet verkoeld en de vrede niet gestoord had moeten worden, te minder daar de bedoelde gewoonte reeds ingevoerd was en de Javanen zich vrijwillig er aan onderwierpen. Verder nog was het afsnijden van het lange haar een besliste breuk met het Mohammedanisme en Javanisme, want een onbekeerd Javaan, zou zijn haar voor geen prijs wegdoen. Wat de namen betreft, moet men opmerken dat de Javanen, even als alle heidenen, hunne namen aan deze en gene gelegenheid ontleenen, en deze dikwijls zeer aanstootelijk en met het Christendom onvereenigbaar zijn. Zij verwisselen die bij de besnijdenis of bij de geboorte van een kind. Het oudste kind b. v. wordt MARIA genoemd, dan noemt men den vader BÔ-MARIA en de moeder MÔ-MARIA. De zelfde gewoonte vindt men ook bij de Betsjoeanen in Afrika.

Deze hardnekkigheid had een volledige breuk tusschen JELLESMA en de zendingsvrienden te Soerabaja ten gevolge. De Javanen onttrokken zich aan zijne leiding, hij zat geheel alleen in zijn huis, in de nabijheid van Soerabaja, met vier jongelieden die hij voeding en kleeding gaf.

Zoo stonden de zaken toen ik in April 1850 met mijne vrouw en Mejufvrouw D te Soerabaja aankwam; alle pogingen tot verzoening leden schipbreuk, want de gemoederen waren wederzijds verkoeld.

De Hollandsche predikanten reikten zoo nu en dan, hier en daar in de Javaansche gemeente, de sacramenten uit, om de Evangelisatie te bevorderen. Als zendeling van 't Ned. Zend.-Gen. waagde ik het alleen ter bemiddeling op te treden, geenszins er op in te gaan, te minder daar ik voor een ander eiland bestemd was.

In dien tijd bezocht ons de zendeling HARDELAND en zijne echtgenoote op hunne reis naar Borneo; ongeveer 14 dagen genoten wij hunnen gezegenden omgang. Wij spraken te zamen veel over deze zaak; eindelijk werd besloten dat ik zou beproeven de zorg voor de verlaten gemeente te Sidokaré, gedurende den tijd dien ik op eene scheepsgelegenheid naar Timor moest wachten, op mij te nemen; dat ik een onzijdig standpunt tusschen de beide partijen kon innemen en bewaren, omdat ik mij niet in den strijd mengen, maar slechts het geestelijke heil der gemeenten zou zoeken te bevorderen. Aldus kon ik, in een anders verloren tijd, veel zegen stichten en de uitgaven van 't Genootschap aanmerkelijk geringer maken, want het verblijf in de stad was zeer duur.

De heer G. bood mij weldra zijn fraai woonhuis op het landgoed aan om daarin zonder betaling te wonen. Maar nu deed zich nog eene belangrijke zwarigheid op. Tot dien tijd mogt geen zendeling in 't binnenland van Java

wonen, niemand waagde het daartoe verlof te vragen en den zendeling JELLESMA werden vroeger zelfs de dagen voor zijne bezoekreizen toegeteld. De vraag was nu, of de ambtenaren mij zouden toestaan te Sidokaré te wonen. Naar menschelijk inzien gesproken moest het antwoord ontkennend zijn, vooral omdat ik een vreemdeling was. Ik achtte het evenwel mijn pligt het te beproeven; de genadige hand Gods leidde mij, en door het toestaan van mijn verzoek werd het binnenland van Java voor de zending toegankelijk.

Mijn langer verblijf te Sidokaré en mijn stil, maar gezegend werken aldaar, konden ten bewijze strekken dat de vrees der regering ongegrond was.

Toen ik de aanvraag deed, was de resident afwezig, de assistent-resident was door mijn verzoek eenigzins verbaasd; maar gaf mij zijne toestemming voor twee weken; dit werd later gedurig voor twee of drie weken verlengd, zoodat ik wel is waar te Sidokaré niet gevestigd was, maar mijn verblijf aldaar toch van langeren duur kon zijn.

De heer G. liet ons twee buffels voor zijne koets spannen en des nachts, in den helderen maneschijn, vol van 't gevoel van ons geluk, trokken wij naar onzen eersten werkkring.

De nachten op Java zijn heerlijk en verkwikkend en bijzonder geschikt om te reizen. In het begin reisde ik gewoonlijk des avonds te paard naar de stad. Later gaf ik den voorkeur aan de Maduresche palankijn, die uit een overdekte hangmat bestaat, door slechts twee dragers wordt gedragen en dus minder schommelt. Daar de dragers gewoonlijk in den draf gaan, ging de reis even gezwind als te paard. Aanvankelijk is het den Europeaan stootend zich door menschen te laten dragen, wanneer men evenwel bedenkt dat het hun handwerk en dus hun brood is

dan verdwijnen alle bezwaren. Ik koos dan telkens den nacht omdat ik gedurende de reis een weinig slapen kon; des daags deed ik mijne werkzaamheden en den volgenden nacht werd ik door mijne dragers weêr naar huis gedragen.

De gemeente van Sidokaré ontving ons met groote blijdschap. Wij willen even een blik slaan op hare inrigting en geestelijken toestand. De christenen bewoonden het achteraan gelegen gedeelte van het dorp en stonden, met alle verder wonende christenen in voortdurende betrekking. Eene nette bamboezen kerk verhief zich naast het woonhuis, eene klok, door vier balken gedragen, stond op een kleinen afstand, omdat men op Java geen klokken op een gebouw durft plaatsen uit vrees voor de electriciteit, die bij de onweders gevaarlijk is. Digt bij de kerk lag de school, waarin een voormalig opperhoofd, een zeer geschikt mensch, maar Mohammedaan, aan christenkinderen de eerste beginselen van onderwijs meêdeelde, waaraan ook eenige Mohammedaansche kinderen deelnamen. Bij het lezen gebruikte hij evenwel christelijke boeken, vooral het N. T. Niemand der christenen kon nog zijn werk overnemen; overigens was de meester niet tegen het Christendom, maar bevorderderde het zelfs in menig opzigt, ofschoon hij zelf zijn hart niet aan den Heere Jezus kon overgeven. In deze school nu gaf ik zelf dagelijks onderwijs in verschillende vakken en verklaarde in 't Maleisch, dat alle kinderen verstonden, eenige gedeelten des N. T.

De Javanen hebben een helder verstand en groote leergierigheid. Met een jongeling behandelde ik zelfs de geheele rekenkunst, zoodat hij later goed geplaatst werd.

Zes van de oudste leden hadden als diakenen het toezigt en de leiding der gemeente; vier hunner ontvingen eene maandelijksche toelage van 10 gulden; twee deden

het om niets. Deze diakenen hielden de zondags-godsdienstoefening, predikten elders het Evangelie en gaven de doopkandidaten onderwijs. Elken avond werd een godsdienstige bijeenkomst, telkens in een ander huis gehouden, waarin de huisvader voorging. Later besprak men in de buitengalerij der huizen verschillende bijbelplaatsen; vonden zij den juisten zin niet, of waren hunne opvattingen verschillend dan vraagden zij ook den volgenden dag om nadere verklaring. De wandel der meesten was onberispelijk. De vrouwen waren in 't algemeen in christelijke kennis minder gevorderd dan de mannen en dus ook minder degelijk.

Afvalligen kwamen destijds zeer weinig voor, want zij werden, vóór den doop, genoeg met de eischen des Christendoms vertrouwd gemaakt en deden den gewigtigen stap niet onbedacht.

Eene vrouw, die zich tot het ontvangen van den doop voorbereidde, trad terug toen zij vernam, dat het Christendom geene echtscheiding veroorlooft. Wij vonden het ook beter dat zij vóór den doop terugtrad dan dat zij later het Evangelie schande zou aandoen.

De diakenen deden op hunne reizen ter evangelisatie getrouw hun pligt en bij hunne terugkomst hadden zij gewoonlijk heele lijsten van bijbelplaatsen, die hunne aandacht trokken en die ik hun moest verklaren. Als de doopkandidaten in hun huis voldoende onderwezen waren, kwamen zij naar Sidokaré, waar zij eenigen tijd onder het toezigt der gemeente gesteld en verder onderwezen werden. Reeds in November 1860 was het mij vergund vijf Javanen, te gelijk met ons oudste zoontje THEODOOR, dat ons den 23 October geboren werd, in den dood des Heeren te doopen; bij dezelfde gelegenheid bediende ik ook het Heilig Avondmaal en zegende het huwelijk van

verscheidene paren in. Daar ik niet wist, hoe lang het mij vergund zou zijn te Sidokaré te blijven, hield ik het voor mijn pligt de diakenen in 't bijzonder te onderwijzen, opdat zij degelijker voor hun werk konden worden, te meer daar de zending op Java, ook onder de gunstigste omstandigheden, een eigenaardig karakter moet behouden. Het zou onverstandig zijn, en de regering zou het nooit toelaten, door openbare prediking op straten en markten onder de Mohammedanen te arbeiden. Bij zoodanige handelwijze ware het te verwachten, dat de dweepzucht der Hadji's (1) de bevolking oproerig maken en den ijver der christenen spoedig paal en perk zou stellen.

Overigens zijn de Javanen zeer wantrouwend jegens de Europeanen, gelooven hen niet ligt en zijn door de langdurige overheersching zoo kruipend geworden, dat zij op alles *ja* zeggen, zonder werkelijk in te stemmen. Tegenover hunne landgenooten spreken zij evenwel hunne bedenkingen vrij uit en zijn ook wel voor overtuiging vatbaar (2) Zijn zij eens overtuigd van de waarheid des Christendoms en leeren zij den zendeling in handel en wandel kennen, dan schenken zij hem hun volkomen vertrouwen, zoo dat

---

(1) Hadji's zijn bedevaartgangers naar Mekka. Jaarlijks vertrekken er een groot aantal uit onze Indiën, die echter niet verder dan Singapore of 't eiland Poeloe-Pinang komen, daar van een priester eenig onderrigt ontvangen en vooral trachten te vernemen hoe Mekka en Medina er zoo wat uitzien. Terug gekomen met deze kennis, staan zij bij 't volk in hoog aanzien en kunnen het gemakkelijk naar hunnen wil leiden. De regering maakt door verschillende bepalingen het doen dezer bedevaarten moeijelijk. *(Vert.)*

(2) In het binnenland van Java vindt men eene Mohammedaansche sekte, die aan den H. Geest gelooft. Deze lieden worden gewoonlijk overtuigd door het lezen van Joh. III en 1 Joh. IV: 1, vv.

hij een onbeperkten invloed op hen kan uitoefenen; maar eerst dan gaan zij tot de christelijke gemeente over. Elke Javaan moet dus geheel op zich zelven gewonnen worden. Om dit doel te bereiken, liet ik de diakenen in mijn bijzijn vergaderingen houden. Kwamen zij terug van hunne zendingsreizen, die dikwijls verscheidene weken duurden, dan gaven zij mij een getrouw berigt over al het gebeurde. Elken avond om 8 uur hield ik voor hen eene afzonderlijke bijbellezing, waarbij zich nog eenigen der meest gevorderde gemeenteleden voegden. Daar bespraken wij in bijzonderheden een bijbelboek, en ook daar ontdekte ik een honger naar Gods woord en eene leergierigheid zoo als ik die nergens anders gezien had. Ongeveer 10 uur wenschte ik gewoonlijk op te houden, maar dikwijls hielden zij, door allerlei vragen, zoo bij mij aan dat wij tot middernacht bij elkaâr bleven.

Eveneens wees ik hen vele gelijkluidende plaatsen aan, daar de Bijbel door den Bijbel moet verklaard worden; en deze leerwijze bragt meer zegen te weeg dan alle leerstellige formulen. De Javaansche opperhoofden bezochten ons dikwijls en waren zeer vriendelijk; ik bewees hen van mijn kant eveneens kleine diensten. Ik hield het voor mijn pligt, niet alleen door evangelisten maar ook door mijn eigen werkzaamheid de Evangelisatie te verheffen, evenwel op eene wijze waarop noch de opmerkzaamheid der regering, noch die der Javanen te zeer tot mij bepaald werd en ik nogtans met de laatsten in aanraking kon komen. Het middel had ik in handen; de gelegenheid ontbrak niet. Ik had nog al eenige kennis van genees- en heelkunde opgedaan; onder de Javanen waren vele zieken, maar de Doekoe's hebben slechts weinig kennis.

Ik begon dus geneesmiddelen uit te deelen, die de Heer

in rijke mate zegende. Voornamelijk leden velen aan hevige, langdurige oogontstekingen: ik genas er verscheidene honderden alleen door goeden snuif in het oog te blazen; ik deed dit slechts eenmaal daags, in 't wit van het oog aan den kant van den neus, omdat waarschijnlijk het traankanaal verstopt was. Spoedig liep dan een stroom van tranen uit het oog en binnen weinige dagen verdwenen ook de hevigste ontstekingen. Tegen afwisselende koortsen en dessenterie vond ik spoedig inlandsche middelen, die met meer gevolg dan de Europesche werkten. Ook brak in dezen tijd de Cholera uit, die vele Javanen wegnam. Ik bezocht de kranken en gaf hun geneesmiddelen, die mij trouwens kosteloos door de regering bezorgd werden. De meesten dergene die zich aan mijne behandeling overgaven, genazen. Onder het kuddeke der christenen stierf er geen, ofschoon het 't ongezondste gedeelte van 't dorp bewoonde. Onze schoolmeester werd driemaal door de ziekte aangetast, nadat hij Mohammedaansche optogten had doen houden om haar het indringen in 't dorp te beletten. Tweemaal genas hij door mijne middelen, den derden keer nam hij zijne toevlugt tot tooverij en stierf een vreesselijken dood. Voor zijn uiteinde, toen ik in mijne toespraken er bij hem op aanhield, bleef hij bij de belijdenis dat hij in Jezus wel een profeet erkende maar niet meerder dan in Mohammed. Hij gevoelde helaas, evenwel geen behoefte aan een Verlosser. De zieken kwamen in grooten getale naar mijne woning; elken morgen stonden er 15 tot 20 en meer voor mijne deur, waar hen, vóór ik kennis nam van hunne ligchaamskwalen, door een helper het Evangelie verkondigd werd. Meermalen nam ik deel aan het gesprek, dikwijls ook niet, al naar omstandigheden. Daarna bezocht ik de meer ernstige zieken in de nabij gelegen dorpen, wier be-

volking ongeveer 30 duizend zielen beliep. Later kwamen zieken van een afstand van 25 uren om door mij behandeld te worden.

De Javanen zagen in mij spoedig hunnen weldoener; in volkomen veiligheid kon ik des nachts reizen; dubbelzinnige personen verwijderden zich steeds op het berigt dat het de dokter van Sidokaré was. De Javanen bewezen mij op velerlei wijze hunne erkentelijkheid, voornamelijk door geschenken te brengen. Aanvankelijk wilde ik die niet aannemen om mij niet gelijk te stellen met de Mohammedaansche priesters, die het volk op allerlei wijze uitmergelen, en zich zelfs veroorlooven uit de winkels allerlei eetwaren mede te nemen die hun behagen. Toen ik evenwel vernam, dat het weigeren van een geschenk, voor den Javaan een beleediging is, nam ik alles aan wat men mij bragt, maar gaf aan den armen de waarde er van in geld terug.

Wij hadden eene vriendelijke en ruime woning, geheel naar Oosterschen smaak gebouwd; de hitte was niet zoo drukkend als aan het strand; onze leefwijze was zeer eenvoudig; wij gebruikten gewoonlijk tweemaal daags rijst, op Javaansche wijze toebereid met kerrie, en kippen of visch en eijeren. Vleesch konden wij slechts nu en dan uit de stad krijgen; meermalen kon ik ook een wild zwijn koopen, waarvan ik een stuk nam en het overige aan de arme christenen gaf. Daarentegen zond ik dikwijls, vóór het aanbreken van den dag, een man met een jagtgeweer uit; hij bragt mij telkens eenige wilde eenden of duiven, als opbrengst der jagt.

Groenten moesten wij even als vleesch ontberen; slechts bij gelegenheid kregen wij eenige aardappelen, groene boonen, of koolen zoo groot als een vuist, van de bergen. Wekelijks bragt iemand ons een brood van 2 pond uit de

stad, dat wij voor 't ontbijt gebruikten, en wat wij verder van Europesche zaken noodig hadden.

In plaatst van boter gebruikten wij gewoonlijk versche kokosolie, die zeer welsmakend is.

De Europeaan doet wel met zich in de heete gewesten hoofdzakelijk met inlandsche voortbrengselen, zoo als rijst en dergelijken te voeden. Daardoor behoudt hij het best zijne gezondheid. De Europesche levensmiddelen zijn niet alleen zeer duur, maar dikwijls bedorven en meestal schadelijk voor de gezondheid.

In Februarij 1851 wilden wij naar Timor onder zeil gaan; maar juist toen de overeenkomst gesloten was, ontving ik berigt van het Bestuur, dat de zending aldaar was opgeheven en ik voorloopig op Java zou blijven. Ik zette mijne werkzaamheden voort en begon met de studie der Javaansche taal. Maar reeds in Maart werd ik onverwachts door den Resident naar Soerabaja geroepen; hij was door booze lieden tegen mij opgezet en verlangde dat ik naar Batavia zou terugkeeren, omdat ik mij als vreemdeling niet buiten die stad, op Java mogt ophouden.

Ik zag mij genoodzaakt den Resident in zooverre te gehoorzamen dat ik met mijne familie naar Soerabaja terug keerde. Van daar zond ik een verzoekschrift naar den Gouverneur-Generaal, waarin ik mij op den Resident en de gansche, onder zijne bevelen staande politie beriep, of ik mij als burger of als zendeling onbehoorlijk gedragen had, en verder Zijne Excellentie verlof verzocht om verder te Sidokaré te mogen arbeiden. In een ander schrijven verzocht ik den Resident om de gunst van te Soerabaja te mogen blijven, tot dat er antwoord van den Goeverneur-Generaal zou komen. Dit werd mij toegestaan. Aan het Genootschap te Rotterdam schreef ik het geheele geval.

Reeds vroeger had ik van den Directeur van 't Parijsche

Zendinghuis een brief ontvangen, waarin hij mij dringend verzocht tot de Fransche zending in Zuid-Afrika terug te keeren, om daar de leiding van het drukken van 't N. T. in de Sessoeto-taal op mij te nemen; want, zoo heette het in dien brief, het Comité ziet geen anderen uitweg om dit doel te bereiken, daar eene oproeping, die het door geheel Europa had laten gaan, onbeantwoord bleef. Er werd mij bovendien aangeboden, dat mijn ambt als geordend zendeling geheel erkend en mij ruime gelegenheid tot uitoefening daarvan zou gegeven worden.

Destijds had ik geantwoord, dat de zaak in elk geval zeer gewigtig en ik ook bereid was, in zulke dringende omstandigheden te helpen; maar mij niet het regt toekende om over mijn persoon te beschikken en bovendien den wil des Heeren duidelijker wenschte te verstaan.

Het Parijsche Comité moest zich daarom zelve tot het Genootschap te Rotterdam wenden; stonden de Bestuurders aldaar het verzoek toe, dan zou ik die roeping volgen, zoo niet, dan gevoelde ik mij verpligt op Java te blijven, waar ik in elk geval een gezegend werk kon verrigten. Na dezen aanval van den Resident verzocht ik nu aan 't Bestuur te Rotterdam spoedig te besluiten, en als ik op Java moest blijven, om de noodige maatregelen te nemen ten einde mij te vestigen, opdat ik mijn tijd nuttig zou kunnen gebruiken.

De Javaansche christenen waren over ons gedwongen vertrek van Sidokaré met droefheid vervuld; wij zelf gevoelden ons zeer ter neder geslagen.

Te Soerabaja nam ik wel weêr deel aan de vergaderingen, maar het verblijf in het logement was ons, met het oog op het gezelschap, onverdragelijk. Het werd mij echter na vele moeite, vergund, in de zes weken die ik op antwoord moest wachten, nog eens naar Sidokaré terug

te keeren om eenige Javanen te doopen, het H. Avondmaal te bedienen en eenige paren in te zegenen.

Intusschen bleek het, dat mij reeds vroeger door Z. M. den Koning van Nederland het burgerregt in Ned. Indiën geschonken was. Ik ontving een mondeling verlof om naar Sidokaré terug te keeren en begaf mij spoedig derwaarts. Er waren, helaas! belangrijke veranderingen voorgevallen. Het Ned. Zend.-Gen. gaf den zendeling JELLESMA vrijheid over belangrijke sommen gelds te beschikken, om daardoor de eer van 't Genootschap, die het in den persoon van JELLESMA voor gekrenkt verklaarde, te redden. Deze wist allereerst den Kerkeraad van Soerabaja te winnen.

Deze besloot de diakenen aanstellingen te geven en in zijne dienst te nemen; JELLESMA gaf het geld en de diakenen werden onmiddelijk onder zijn bestuur geplaatst. Vrees voor de regering, drong hen allen, uitgezonderd één, hunne toestemming te geven. Ik kon mij daartegen niet verzetten; mijn verhouding als zendeling van hetzelfde Genootschap veroorloofde het niet.

Vervolgens stichtte JELLESMA eene school, waarin hij zonder uitzondering alle jongens opnam en hen kosteloos voedsel en kleeding gaf; wie aan zijne traagheid wenschte toe te geven, ging derwaarts; er werden zelfs ouders met de knapen opgenomen. Eindelijk gaf hij de menschen te Modjo-Warno voorschotten in geld, rijst en buffels, en beloofde alle Javanen die derwaarts trokken, dezelfde voordeelen.

De meeste christenen van Sidokaré waren zeer arm en lieten zich verleiden. Hij doopte ook al de Javanen, die wij op langen proeftijd stelden, alleen na 't enkel opzeggen van de 12 artikelen des geloofs en van 't gebed des Heeren.

Ten laatste ontving hij van de regering verlof om zich

als herder en leeraar te Modjo-warno te vestigen, waar hij nu op dezelfde wijze voortging. De heer G. werd verdrietig gestemd en behandelde de overgeblevene christenen met onverschilligheid, zelfs met koelheid. Door deze handelwijze trokken er nog meer van Sidokaré weg. De overigen sterkte ik door woord en sacrament, ik troostte en vermaande, tot dat mijne toekomst besloten was.

HOOFDSTUK IX.

BEROEP NAAR AFRIKA. REDENEN VAN AANNEMING. PASSAROEAN. BANJOEWANGI. DE TRITON. BLIK OP DE ZENDING OP JAVA. BESLUIT.

Ons verblijf te Sidokaré kon onder zulke omstandigheden niet zeer lang meer zijn; het Ned. Zend.-Genootschap had ons waarschijnlijk eene andere post op Java of een ander eiland aangewezen, maar kon dit wegens het opheffen der zending op Timor niet spoedig doen. Br. SCHOT kwam, lijdende aan de leverziekte, tot ons, huwde met zuster D. en bragt nog eenige gezegende weken bij ons door. Intusschen werden de onderhandelingen tusschen het Parijsche en Rotterdamsche Zending-Genootschap voortgezet; in November 1851 ontving ik van 't laatste de vrijheid om een beroep van 't Parijsche Zend.-Gen. aan te nemen, terwijl de zelfde post mij een schrijven van het Comité van Parijs bragt, waarin ik uitgenoodigd werd mij naar de Kaapstad te begeven. Ik hield mij verpligt dit beroep op te volgen, daar ik destijds alle godsdienstige couranten en berigten mijn volle vertrouwen schonk; ook kon ik niet weten, dat het N. T. met minder moeite en geringer uitgaven, in de Kaapkolonie had gedrukt kunnen worden, wanneer men maar de eer had willen opgeven om eene eigene boekdrukkerij te

hebben. Het beroep vorderde dat ik in elk opzigt naar mijn geweten handelde. (1)

Mijn onzijdig standpunt tusschen vader EMBDE en den zendeling JELLESMA, dat ik tot het einde toe behield, ofschoon ik JELLESMA's handelwijze geenszins goedkeuren kon, had ik bij eene plaatsing op Java, als zendeling van 't Ned. Zend.-Gen. waarschijnlijk moeten opgeven, want ik had er nooit toe kunnen komen om op de vroeger beschrevene wijze te werken. Dat er in den Archipel vele naamchristenen zijn, leverde een overtuigend bewijs tegen die valsche zendingsmethode. Ook op Java bleek het helaas door het gedrag van eenige jonggedoopte christenen spoedig, dat de doop niet zonder voorafgaand voldoend onderwijs moet bediend worden, en dat de opregtheid van den doopeling, door zijn streven om een nieuwen wandel te leiden, blijken moet. Velen, die door JELLESMA gedoopt waren, vielen, nog tijdens mijn verblijf op Java, weder af; wat later nog meermalen gebeurde. Moest ik, kon ik met hem mede-arbeiden. Zijne begrippen waren mij wel niet door het Zendeling-Genootschap opgedrongen; maar mijne doopkandidaten waren mij te vroeg ontvloden en ik had blijkbaar zonder uitkomst moeten arbeiden. Deze en dergelijke bedenkingen drongen mij, het ontvangen beroep naar Zuid-Afrika aan te nemen.

---

(1) Om des gewetens wille ondernam ik den druk van 't N. T. in de Sessoeto-taal en voltooide die, trots de bijna onverwinbare zwarigheden, die zich in het binnenland van Afrika moesten opdoen, maar ook gedeeltelijk met opoffering van mijne gezondheid. Maar evenzoo om des gewetens wille, zoowel met het oog op mijne gebroken krachten als op den aard der gaven, die voor 't zendingswerk besteed worden, gevoelde ik mij later gedwongen de leiding der boekdrukkerij op te geven, te meer daar van Januarij 1856 tot Maart 1860 geen enkel handschrift voor de pers gereed was.

Reeds in 't begin van December vond ik eene scheepsgelegenheid, evenwel niet naar de Kaapstad, zoo als ik wenschte (want de Hollandsche schepen loopen, niet zonder noodzaak, de gevaarlijke Tafelbaai binnen) maar naar St. Helena, van waar wij den terugtogt naar de Kaap open stond. Dit was de eenige weg om mijne bestemming te bereiken, ingeval ik niet over Bengalen wilde reizen.

Wij verkochten ons huisraad en gingen spoedig aan boord van de Amsterdamsche bark de Triton. Kapitein OLIE maakte het ons zoo aangenaam mogelijk; hij stond ons zijne eigene hut af, die zeer rium was; gedurende de geheele reis was hij vriendelijk en behulpzaam, even als de stuurlieden en de manschap.

Hij zorgde voor gezonde voeding en de noodige verfrisschingen, zoodat wij naauwelijks bemerkten dat wij aan boord van een schip waren. Voor Passaroean liet men het anker vallen en bragten wij een bezoek aan de stad; denzelfden avond evenwel zeilden wij weder verder. Verscheidene dagen kruisten wij, bij heerlijk weder, in de nabijheid van den Langen-Lemongan, een toen werkzame vulkaan. Des daags zagen wij alleen hooge rookkolommen die op en neêr gingen; des nachts waren het vuurzuilen. Zij herinnerden ons levendig de wolk- en vuurkolom, die in de woestijn voor de kinderen Israëls heên trok, aan onze eigene pelgrimschap en aan de trouw van onzen Bondsgod, die van eeuwigheid af dezelfde is.

Eindelijk, nadat wij verscheidene dagen te vergeefs om een loods geseind hadden, kwamen wij straat Bali binnen. De zeeëngte is daar zoo smal dat men aan de beide oevers, op Java en op Bali, huizen en menschen zien kan. Talrijke booten der Balinezen, van uitgeholde boomstammen getimmerd en tegen het omslaan door dwarsbalken beveiligd, doorkliefden de zee en bragten ooft en dergelijken

naar Java. Voor Banjoewangi werd het anker geworpen; daar, waar men water voor geld verkrijgt, (want dat beteekent de naam) namen ook wij water, pompoenen, ooft enz. in. Wij moesten evenwel eenige dagen vertoeven voor alles aan boord was. Wij bezochten in dien tusschen tijd eene schoone cochenille-plantage, die bearbeid wordt door veroordeelden, onder bestuur van een ouden Duitschen opziener, die een waar philantroop is.

Het heerlijke kersfeest van 1851 vierden wij op zee, ten zuiden van Java. Evenzoo begroetten wij den nieuwjaarsdag van 1852 op de diepten des oceaans. Gelijk de rivieren zich in de zee uitstorten, maar deze nooit vol wordt, zoo vloeit de tijd in de zee der eeuwigheid. Maar Gij, o Heer! blijft dezelfde en uwe jaren nemen geen einde.

Twee maanden later kwamen wij, na eene gelukkige vaart, op St. Helena, waar de Fransche agent van 't consulaat ons gastvrij ontving. Terwijl wij er ons drie dagen ophielden, liet hij ons het eiland rondleiden en ook het graf des keizers zien. In 34 dagen bragt de brik Ceres ons van daar naar de Kaapstad, waar wij den 4en April, na een zwaren storm, die ons in groot gevaar bragt, aankwamen en ons tot de reis naar het binnenland van Afrika gereed maakten.

Zwaar viel ons het afscheid, de scheiding van onze trouwe Javanen en onze vrienden te Soerabaja. Br. SCHOT met zijne vrouw en andere vrienden bragten ons, aan boord van 't schip, nog een bezoek. Wij bleven, zoo lang wij konden, onze blikken naar 't geliefde land rigten, tot dat wij eindelijk de zon voor den laatsten keer achter die bergen zagen wegzinken.

Evenzoo willen wij ook nu nog eens een blik slaan op het zendingswerk aldaar.

Vader EMBDE is na ons vertrek, in gezegenden ouderdom ingegaan in de vreugde zijns Heeren. JELLESMA

stierf mede, nog in de volle kracht van den mannelijken leeftijd. De zendeling HOEZOO moest daarom Samarang verlaten en hem te Modjo Warno opvolgen. Daar vereenigden zich de Javaansche christenen, en vormen thans eene vrij aanzienlijke gemeente. (1) Met mijne vestiging te Sidokaré, werd op Java de deur voor de zending geopend. In verband daarmede verkreeg JELLESMA toestemming om zich te Modjo Warno te vestigen.

Indien het mij niet gelukt was mij te Sidokaré te vestigen, dan had JELLESMA nooit moed gehad en nooit toestemming verkregen, om te Modjo-Warno als zendeling te wonen en Java, zou welligt nog lang voor de zending gesloten gebleven zijn.

Na mijn vertrek werd het verscheidene zendelingen vergund dieper in 't binnenland door te dringen; maar helaas! ontbrak het eenigen aan geloofskracht, om aan het verheven doel hunner zending te beantwoorden. Twee gaven zelfs eene groote ergernis (2) door hun vrijwillig terugtreden van den zendingsarbeid, gevolgd door de onbewimpelde verklaring, dat zij alle geloof aan den goddelijken oorsprong des Christendoms verloren hadden en 't Mohammedanisme van gelijke waarde er mede rekenden. De oorzaak van zulk een afval lag ongetwijfeld in de opvoeding en voorbereiding der zendelingen. (3) Vele zendings-

---

(1) Wie zich in nadere bijzonderheden wil bekend maken met den staat der zending op Java, dien verwijzen wij naar het jaarverslag van 't Ned. Zend.-Gen. over 1863 en andere berigten en mededeelingen. *(Vert.)*

(2) VAN DER VALK en TEN ZELDAM GANSWIJK.

(3) Wat de schrijver hier bedoelt is niet maar met een enkel woord te omschrijven, en voor oningewijden duidelijk te maken. Er staan toestanden, rigtingen en personen mede in verband, waarover nog veel te vragen is. *(Vert.)*

vrienden in Nederland wilden daarom op eene andere wijze voor het geestelijk heil der Javanen zorgen.

Reeds vóór mijne aankomst op Java, had men eenige handwerkslieden derwaarts gezonden, wier overtogt betaald werd en die men opdroeg zich op Java te vestigen, hun brood met eigen handen te verdienen en te gelijk te evangeliseren. Deze poging mislukte evenwel geheel. De reden daarvan lag gedeeltelijk in de personen, en voor een deel in de omstandigheden des lands. Eene andere poging, om door den handel het Evangelie uit te breiden, door namelijk jonge lieden op verschillende eilanden als agenten te plaatsen, gaf geene betere uitkomsten. Handelsgeest en zendingsgeest gaan niet lang te zamen; de laatste vermindert spoedig of verdwijnt wel geheel, evenals dit ook in Zuid-Afrika gebleken is.

Ten tijde dat ik Java verliet, vestigden zich eenige kweekelingen van Goszner, te Batavia en omstreken; zij stichtten veel goeds; maar weldra stierven er eenigen, anderen moesten voor hunne gezondheid naar Europa terugkeeren. Enkele Nederlanders die op dezelfde wijze, als Gosznersche mannen namelijk, waren uitgezonden, beantwoordden niet volkomen aan de verwachtingen.

Door velerlei ervaring geleerd, rigtten dan eenige mannen te Rotterdam eene nieuwe Zendingsvereeniging (1) op, met een presbyteriaansch karakter. In het jaar 1862 zond zij hare eerste zendelingen naar de Soendalanden, het westelijk gedeelte van Java, waar het zendingsveld nog onbearbeid lag.

Tot dusverre mogt geen Europeaan zich in die streken vestigen; wordt het den zendelingen toegestaan in het bin-

(1) Hierbij, even als bij het volgende, vergelijke men vooral: „Orgaan der Ned. Zendingsvereeniging," No. 8, April 1864.

nenland, bijv. de Preanger-regentschappen, waar de bevolking minder dweepziek en niet zoo ontzedelijkt is als op de kust, hun zendingswerk te beginnen; beschermen de zendelingen zich door gebed en waakzaamheid tegen de gevaren, waarvoor velen bezweken, dan mag men hopen, dat zij die bevolking ten zegen zullen zijn, en hunne eigene zielen zullen behouden. Een der drie genoemde zendelingen is opgedragen, den bijbel in de volkstaal over te brengen, eene taak, die in elk opzigt zeer gewigtig is, daar de Soendanesche taal minder beoefend en ontwikkeld en den Europeanen nog zeer onbekend is. Eerst kort geleden, verscheen te Batavia een klein woordenboek der Soendanesche taal.

Te Amsterdam vormde zich eveneens, een op zich zelven staande Zendingsvereeniging en eene derde te Utrecht. Het is jammer dat de drie jongste vereenigingen zich niet tot een gemeenschappelijk zamenwerken vereenigen, te meer daar zij toch allen op Evangelisch-confessioneel standpunt staan. (1) Eendragt maakt magt. Verbrokkeling van krachten geeft met regt aanleiding tot allerlei vrees. Op praktisch gebied kunnen en moeten Christenen elkander de hand reiken; op het zendingsgebied zullen dogmatische formulen de zendelingen noch voor afdwalingen behoeden, noch hun leven heiligen of hun ijver aanvuren en reinigen, want Paulus, de groote heiden-apostel zegt: „al ware het dat ik al het geloof had en de liefde niet had, zoo ware ik niets." En elders: „De liefde van Christus dringt ons." In dit woord ligt de sleutel van 't geheim der zending, daardoor kunnen wij ook verklaren waarom de zending in den Archipel en op Java, niet beter behartigd werd en geen

(1) Bij deze woorden van den schrijver vergelijke men weder het boven aangehaalde Orgaan.

beter gevolg had dan tot dusverre. Geen eigenliefde, geen zucht voor nieuwigheden, geen gewinzucht mag den zendeling bewegen, of hij is niets dan een klinkend metaal of een luidende schel geworden; de liefde van Christus moet hem dringen vaderland en vrienden te verlaten, gemakken des levens op te geven, de zucht naar gewin een paal te stellen, in alle goede zaken als toonbeeld en voorbeeld daar te staan; zoo niet, dan kan hij wel bekeerlingen maken, maar brengt toch zijne eigene ziel en die der hem op het hart gelegden ten verderve. Den christen dreigen verzoekingen van alle zijden; den zendeling trachten zij als met een net te omspannen. Het welslagen van elke zending hangt niet alleen af van een trouw getuigenis geven in de prediking, maar ook van een beslist christelijken wandel des zendelings. Hoe meer christelijk leven in Java's aderen wordt uitgestort, hoe vaster onze hoop wordt voor de toekomst van de volken, die het bewonen. Menige vooruitgang in 't goede, zoo wel in kennis als in het levend, werkzaam christendom onder de blanken, als bij de kleurlingen bewijst, dat de geest Gods over dat eiland waait.

Wel verheft ook het ongeloof driestweg zijne stem en zendt het zijn bedriegelijk licht naar alle rigtingen, ook over de zee naar Europa heên. Dat schelle morgenrood des ongeloofs (1) en der vermetele godsdienst des vleesches vertoonde zich te Batavia niet voor 't eerst, maar vertoont zich sedert eeuwen, ja sedert tientallen van eeuwen

(1) Onder den titel van: „de Dageraad," verschijnt in den laatsten tijd te Batavia een blad, waarin het christendom smadelijk gelasterd en het meest schaamteloos ongeloof beleden wordt. De uitgevers hebben vele bondgenooten, ook in Nederland en in andere landen.

aan den hemel, nu in dezen dan in dien vorm. Maar even als het aardsche licht zijn glans verliest, als de zon opgaat, zoo moet ook dat valsche morgenrood, dat het menschelijk verstand op den dwaalweg brengt, het hart verdwaast en de ziel in den afgrond stort, wijken, zoodra het eeuwige licht der genade, zijn gezegende, verkwikkende, levendmakende stralen verspreidt.

Jezus Christus is het licht der wereld; die Hem volgt zal in de duisternis niet wandelen, maar zal het licht des levens hebben. Hij is het licht der heidenen. Dit licht nu, verkondigt ook aan Java het aanbreken van een nieuwen dag, den dag des heils. In zijne stralen moet het ongeloof der Europeanen verdwijnen; voor zijn glans moet de vijandige gezindheid der regering wijken, de halve maan van MOHAMMED verbleeken en van de verlatene moskeën eindelijk ter aarde vallen.

Door de wetten verhinderd, kunnen Duitsche en Engelsche Zendings-Genootschappen, voor als nog weinig of niets voor Java doen. Toch moeten de zendingsvrienden der andere landen van Europa, deze Nederlandsche broeders niet zoo *alleen* laten staan, maar hen ten minste sterken door getrouwe voorbede en innige deelneming aan die zaak des harten.

De Heer heeft op Java groote dingen gedaan door het getrouw arbeiden van een enkel man, die een vreemdeling was. Vader EMBDE, de eenvoudige, Duitsche horologiemaker, deed voor Java meer dan menig Raad van Indië; zijn naam verdient in de Zendinggeschiedenis in gedachtenis te blijven, hoewel hij nooit uit de herinnering der Javanen zal verloren gaan en zeker eene plaats vond in het boek des levens.

Indien wij geloof hebben, zullen wij ook verder op Java de heerlijkheid Gods zien, want de eilanden der zee zijn

des Heeren, en even als de kostelijke specerijen, die uit die landen komen, en haren geur over onzen disch verbreiden, zoo zullen Java's bewoners eene welriekende reuk worden aan dien grooten maaltijd des Heeren, waartoe alle volken geroepen zijn, uit alle natiën en tongen, en waarheen zij komen zullen van 't Oosten en Westen, van 't Zuiden en Noorden om met ABRAHAM, ISAÄK en JAKOB aan te zitten in het koningrijk Gods.
